INCIPIT PROLOGUS

IN

ITINERARIUM MENTIS IN DEUM

Invocatio.

1. In principio primum principium, a quo cunctae illuminationes descendunt tanquam *a Patre luminum,* a quo est *omne datum optimum et omne donum perfectum* [1], Patrem scilicet aeternum, invoco per Filium eius, dominum nostrum Iesum Christum, ut intercessione sanctissimae Virginis Mariae, genitricis eiusdem Dei et domini nostri Iesu Christi, et beati Francisci, ducis et patris nostri, *det illuminatos oculos* [2] mentis nostrae *ad dirigendos pedes nostros in viam pacis* illius, *quae exsuperat omnem sensum;* quam pacem evangelizavit et dedit dominus noster Iesus Christus; cuius praedicationis repetitor fuit pater noster Franciscus, in omni sua praedicatione pacem in principio et in fine annuntians, in omni salutatione pacem optans [3], in omni contemplatione ad ecstaticam pacem suspirans, tanquam civis illius Ierusalem, de qua dicit vir ille pacis, qui *cum his qui oderunt pacem, erat pacificus: Rogate quae ad pacem sunt Ierusalem* [4]. Sciebat enim, quod thronus Salomonis non erat nisi in pace, cum scriptum sit: *In pace factus est locus eius, et habitatio eius in Sion.*

S. Franciscus praedicator pacis.

Scribendi occasio, tempus, locus.

2. Cum igitur exemplo beatissimi patris Francisci hanc pacem anhelo spiritu quaererem, ego peccator, qui loco ipsius patris beatissimi post eius transitum septimus in generali fratrum ministerio per omnia indignus succedo; contigit, ut nutu divino circa Beati ipsius transitum, anno trigesimo tertio [5] ad montem Alvernae tanquam ad locum quietum amore quaerendi pacem spiritus declinarem, ibique existens, dum mente tractarem aliquas mentales ascensiones in Deum, inter alia occurrit illud miraculum, quod in praedicto loco contigit ipsi beato Francisco, de visione scilicet Seraph alati ad instar Crucifixi [6]. In cuius consideratione statim visum est mihi, quod visio illa praetenderet ipsius patris suspensionem in contemplando et viam, per quam pervenitur ad eam.

Visio Francisci.

Applicatio eiusdem.

3. Nam per senas alas illas recte intelligi possunt sex illuminationum suspensiones, quibus anima quasi quibusdam gradibus vel itineribus disponitur, ut transeat ad pacem per ecstaticos excessus sapientiae christianae. Via autem non est nisi per ardentissimum amorem Crucifixi, qui adeo Paulum ad *tertium caelum raptum* [7] transformavit in Christum, ut diceret: *Christo confixus sum cruci, vivo autem, iam non ego; vivit vero in me Christus;* qui etiam adeo mentem Francisci absorbuit, quod mens in carne patuit, dum sacratissima passionis stigmata in corpore suo ante mortem per biennium deportavit. Effigies igitur sex alarum seraphicarum insinuat sex illuminationes scalares, quae a creaturis incipiunt et perducunt usque ad Deum, ad quem nemo intrat recte nisi per Crucifixum. Nam *qui non intrat per ostium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro* [8]. *Si quis* vero per hoc ostium *introierit, ingredietur et egredietur et pascua inveniet.* Propter quod dicit Ioannes in Apocalypsi: *Beati qui lavant vestimenta*

Christus ostium.

---

[1] Iac. 1, 17. — Superius pro *illuminationes* C D E F *illustrationes.*

[2] Eph. 1, 17. seq. — Seq. locus est Luc. 1, 79; tertius Phil. 4, 7. — Subinde respicitur Ioan. 14, 27: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis etc.

[3] Cfr. Vitae primae S. Franc. pars I, a Thoma de Celano, c. 10; Legenda trium sociorum, c. 8. et Legenda S. Francisci a Bonav. scripta, c. 3.

[4] Psalm. 119, 7. et Ps. 121, 6. — Seq. locus est Ps. 75, 3.

[5] Scilicet 1259. — Ed. 1 *anno 32.* Edd. *post Beati ipsius transitum*, codd. refragantibus (verba: *circa... transitum,* qui fuit 4. Octob. 1226, determinant tempus autumni). Inferius pro *locum quietum* [D G K L *quietis*] A substituit *montem quietum.*

[6] Cfr. Vitae primae S. Franc., pars II. c. 3; Legenda trium sociorum, c. 17. et Legenda S. Francisci a Bonav. scripta, c. 13, ubi etiam insinuatur, quod visio haec et stigmatizatio Francisci fuerit biennio ante ipsius mortem, scil. anno 1224. — De Seraph alato cfr. Isai. 6, 2. — Mox post *In cuius* A C addunt *rei*, qui etiam inferius cum 1, 2 *venitur* pro *pervenitur.*

[7] Epist. II. Cor. 12, 2. (A B D E F M omittunt *tertium*). — Seq. locus est Gal. 2, 19. seq. — Superius post *ut transeat* D F H K L M N addunt *ex hoc mundo* (Ioan. 13, 1.).

[8] Ioan. 10, 1. Edd. post *ostium* addunt *in ovile*, cui Vulgata subnectit *ovium.* — Seq. locus est ibid. v. 9; tertius est Apoc. 22, 14. Pro *ingrediantur civitatem* Vulgata *intrent in civitatem.*

sua in sanguine Agni, ut sit potestas eorum in ligno vitae, et per portas ingrediantur civitatem; quasi dicat, quod per contemplationem ingredi non potest Ierusalem supernam, nisi per sanguinem Agni intret tanquam per portam. Non enim dispositus est aliquo modo ad contemplationes divinas, quae ad mentales ducunt excessus, nisi cum Daniele sit *vir desideriorum* [1]. Desideria autem in nobis inflammantur dupliciter, scilicet per *clamorem orationis,* quae rugire facit *a gemitu cordis,* et per *fulgorem speculationis,* qua mens ad radios lucis directissime et intensissime se convertit.

Dispositiones necessariae.

4. Igitur ad gemitum orationis per Christum crucifixum, per cuius sanguinem purgamur a sordibus vitiorum [2], primum quidem lectorem invito, ne forte credat, quod sibi sufficiat lectio sine unctione, speculatio sine devotione, investigatio sine admiratione, circumspectio sine exsultatione, industria sine pietate, scientia sine caritate, intelligentia sine humilitate, studium absque divina gratia, speculum absque sapientia divinitus inspirata. — Praeventis igitur divina gratia, humilibus et piis, compunctis et devotis, unctis *oleo laetitiae* [3] et amatoribus divinae sapientiae et eius desiderio inflammatis, vacare volentibus ad Deum magnificandum, admirandum et etiam degustandum, speculationes subiectas propono, insinuans, quod parum aut nihil est speculum exterius propositum, nisi speculum mentis nostrae tersum fuerit et politum. Exerce igitur te, homo Dei, prius ad stimulum conscientiae remordentem, antequam oculos eleves ad radios sapientiae in eius speculis relucentes, ne forte ex ipsa radiorum speculatione in graviorem incidas foveam tenebrarum.

Invitat lectorem ad dispositiones acquirendas.

Quibus scripserit.

5. Placuit autem distinguere tractatum [4] in septem capitula, praemittendo titulos ad faciliorem intelligentiam dicendorum. Rogo igitur, quod magis pensetur intentio scribentis quam opus, magis dictorum sensus quam sermo incultus, magis veritas quam venustas, magis exercitatio affectus quam eruditio intellectus. Quod ut fiat, non est harum speculationum progressus perfunctorie transcurrendus, sed morosissime ruminandus.

Distinctio tractatus.

EXPLICIT PROLOGUS.

INCIPIUNT CAPITULA.

Primum capitulum, de gradibus ascensionis in Deum et de speculatione ipsius per vestigia eius in universo.

Secundum capitulum, de speculatione Dei in vestigiis suis in hoc sensibili mundo.

Tertium capitulum, de speculatione Dei per suam imaginem naturalibus potentiis insignitam.

Quartum capitulum, de speculatione Dei in sua imagine donis gratuitis reformata.

Quintum capitulum, de speculatione divinae unitatis per eius nomen primarium, quod est *esse.*

Sextum capitulum, de speculatione beatissimae Trinitatis in eius nomine, quod est *bonum.*

Septimum capitulum, de excessu mentali et mystico, in quo requies datur intellectui, affectu in Deum per excessum totaliter transeunte.

EXPLICIUNT CAPITULA [5].

INCIPIT SPECULATIO PAUPERIS IN DESERTO.

Cap. I.

De gradibus ascensionis in Deum et de speculatione ipsius per vestigia eius in universo.

1. *Beatus vir, cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit in valle lacrymarum, in loco, quem posuit* [6]. Cum beatitudo nihil aliud sit, quam summi boni fruitio; et summum bonum sit supra nos: nullus potest effici beatus, nisi supra semetipsum ascendat, non ascensu corporali, sed cordiali. Sed supra nos levari non possumus nisi per virtutem superiorem nos elevantem. Quantumcumque enim gradus interiores disponantur, nihil fit, nisi

Beatitudo supra nos.

Virtus elevans.

[1] Dan. 9, 23. — Inferius respicitur Ps. 37, 9: Rugiebam a gemitu cordis mei. — Superius pro *Non enim dispositus est* [K L N *disponitur*] H *Nullus enim potest disponi.*

[2] Hebr. 1, 3, dicitur « purgationem peccatorum faciens ». I. Ioan. 2, 20. et 27, ubi insinuatur, quod unctio divina docet de omnibus.

[3] Psalm. 44, 8. — Edd. *divinae laetitiae*, quae etiam post pauca pro *admirandum* substituunt *amandum.* Inferius pro *nihil est* I *nihil prodest*, et pro *remordentem* G K L M N *remordentis.*

[4] E P *tractatulum.* Inferius voci *venustas* edd. praefigunt *sermonum.*

[5] Haec capitula cum quibusdam nullius momenti variantibus lectionibus hic ponuntur in codd. et 1, 2, 3, 4; B aliique codd. non hic, sed in ipso textu ad cc. 3. 4. 5 post vocem *capitulum* adiiciunt *et tertius* (*quartus... quintus*) *gradus;* Verba *Incipit speculatio pauperis in deserto* habentur in B E F K P Q et 1, 2, 3, 4.

[6] Psalm. 83, 6. seq.

divinum auxilium comitetur. Divinum autem auxilium comitatur eos qui petunt ex corde humiliter et devote; et hoc est ad ipsum suspirare in hac *lacrymarum valle*, quod fit per ferventem orationem. **Oratio mater sursum-actionis.** Oratio igitur est mater et origo sursum-actionis. Ideo Dionysius in libro de Mystica Theologia[1], volens nos instruere ad excessus mentales, primo praemittit orationem. Oremus igitur et dicamus ad Dominum Deum **De gradibus in genere.** nostrum: *Deduc me, Domine, in via tua, et ingrediar in veritate tua; laetetur cor meum, ut timeat nomen tuum.*

2. In hac oratione orando illuminamur ad cognoscendum divinae ascensionis gradus. **Gradus 3 ascensionis principales.** Cum enim secundum statum conditionis nostrae ipsa rerum universitas sit scala ad ascendendum in Deum; et in rebus quaedam sint *vestigium*, quaedam *imago*[2], quaedam *corporalia*, quaedam *spiritualia*, quaedam *temporalia*, quaedam *aeviterna*, ac per hoc quaedam *extra nos*, quaedam *intra nos*: ad hoc, quod perveniamus ad primum principium considerandum, quod est *spiritualissimum* et *aeternum* et *supra nos*, oportet nos *transire* per *vestigium*, quod est *corporale* et *temporale* et *extra nos*, et hoc est *deduci in via Dei*; oportet, nos *intrare* ad mentem nostram, quae est *imago* Dei *aeviterna*, *spiritualis* et *intra nos*, et hoc est *ingredi in veritate*[3] *Dei*; oportet, nos *transcendere* ad *aeternum*, *spiritualissimum*, et *supra nos*, aspiciendo ad primum principium, et hoc est *laetari in Dei notitia et reverentia maiestatis*.

3. Haec est igitur via trium dierum in solitudine[4]; **Comparantur ad quatuor.** haec est triplex illuminatio unius diei, et prima est sicut vespera, secunda sicut mane, tertia sicut meridies; haec respicit triplicem rerum existentiam, scilicet in materia, in intelligentia et in arte aeterna, secundum quam dictum est: *fiat, fecit*, et *factum est*[5]; haec etiam respicit triplicem substantiam in Christo, qui est scala nostra, scilicet corporalem, spiritualem et divinam.

4. **Mentis aspectus tres.** Secundum hunc triplicem progressum mens nostra tres habet aspectus principales. Unus est ad corporalia exteriora, secundum quem vocatur *animalitas* seu sensualitas; alius intra se et in se, secundum quem dicitur *spiritus*; tertius supra se, secundum quem dicitur *mens*. — Ex quibus omnibus disponere se debet ad conscendendum in Deum, ut ipsum diligat *ex tota mente, ex toto corde et ex tota anima*[6], in quo consistit perfecta Legis observatio et simul cum hoc sapientia christiana.

5. Quoniam autem quilibet praedictorum modorum geminatur, **Gradus illi geminantur.** secundum quod contingit considerare Deum ut *alpha et omega*[7], seu in quantum contingit videre Deum in unoquoque praedictorum modorum ut *per speculum* et ut *in speculo*, seu quia una istarum considerationum habet commisceri alteri sibi coniunctae et habet considerari in sua puritate: hinc est, quod necesse est, hos tres gradus principales ascendere ad senarium, ut, sicut Deus **Gradus sex.** sex diebus perfecit *universum mundum* et in septimo requievit; sic *minor mundus* sex gradibus illuminationum sibi succedentium ad quietem contemplationis ordinatissime perducatur. — In cuius rei figura **Figurae 4.** sex gradibus ascendebatur ad thronum Salomonis[8]; Seraphim, quae vidit Isaias, senas alas habebant; post sex dies *vocavit* Dominus *Moysen de medio caliginis*, et Christus *post sex dies*, ut dicitur in Matthaeo, *duxit discipulos in montem et transfiguratus est ante eos*.

6. Iuxta igitur sex gradus *ascensionis* in Deum sex sunt gradus *potentiarum* animae, **Gradus sex potentiarum.** per quos ascendimus ab imis ad summa, ab exterioribus ad intima, a temporalibus conscendimus ad aeterna, scilicet *sensus*, *imaginatio*, *ratio*, *intellectus*, *intelligentia* et *apex mentis* seu synderesis scintilla[9]. Hos gradus in nobis habemus plantatos per naturam, deformatos per culpam, reformatos per gratiam; purgandos per iustitiam, exercendos per scientiam, perficiendos per sapientiam.

7. Secundum enim primam naturae institutionem creatus fuit homo habilis ad contemplationis quietem, et ideo *posuit eum Deus in paradiso deliciarum*[10]. **Peccatum originale.** Sed avertens se a vero lumine ad

---

[1] Cap. I. § 1. Vide infra c. 7. n. 5. — Seq. locus est Ps. 85, 11. Cfr. Breviloq. p. V. c. 1. et 10. — Superius pro *sursum-actionis* A D G M *sursum-ascensionis*; edd. *sursum-actionis in Deum*, H K L *sursum tendentis actionis in Deum*. Nostra lectio est ex B C I K L N P. Inferius A D G M et 1, 2 omittunt *orando*.

[2] Cfr. supra Breviloq. p. II. c. 12. — Inferius (bis occurrit) pro *aeviterna* non pauci codd. perperam *aeterna* (praeter subnexa, cfr. etiam II. Sent. d. 2. p. I. a. 1. q. 1.), et pro *perveniamus* plures codd. *perveniatur*.

[3] Ita A C G L M N; quae lectio respondet verbis Psalmi superius allegati; edd. *veritatem*; paulo superius et inferius post *oportet* fide plurimorum et meliorum codd. bis omisimus *etiam*.

[4] Exod. 3, 18: Ibimus viam trium dierum in solitudinem [ita etiam K L], ut immolemus Domino Deo nostro. — Plures codd. omittunt *igitur*.

[5] Gen. 1, 3. seqq. Cfr. supra pag. 230, nota 5.

[6] Marc. 12, 30. Cfr. Matth. 22, 37; Luc. 10, 27. — Superius post *alius* A addit *ad spiritualia*, et post *tertius* cum 1 et 2 *ad aeterna*. Pro *conscendendum* plures codd. *ascendendum*.

[7] Apoc. 1, 8. — De differentia, quae est inter cognitionem Dei *per* speculum creaturarum et *in* speculo, cfr. I. Sent. d. 3. p. I. q. 3. — De senario creationis vide supra Breviloq. Prolog. § 2. et p. II. c. 2. — Inferius pro *una* edd. *unaquaeque*, et pro *ascendere* plures codd. non bene *conscendere*.

[8] Libr. III. Reg. 10, 19. — Subinde respicitur Isai. 6, 2; Exod. 24, 16. et Matth. 17, 1. seq. Post in *montem* Vulgata addit *excelsum seorsum*.

[9] Cfr. de Spiritu et anima (inter opera August.), c. 10-14. et 38. — Inferius pro *exercendos* L *illuminandos*.

[10] Gen. 2, 15. Secundum septuaginta interpretes, Vulgata *voluptatis* pro *deliciarum*. — De originali peccato cfr. Breviloq. p. III. c. 5. seq. Subinde respicitur Tob. 5, 12: Et ait Tobias: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo et lumen caeli non video? — Superius pro *enim* Vat. *etiam*. Mox post *Sed avertens se* K L addunt *a summo bono*.

commutabile bonum, incurvatus est ipse per culpam propriam, et totum genus suum per originale peccatum, quod dupliciter infecit humanam naturam, scilicet *ignorantia* mentem et *concupiscentia* carnem; ita quod *excaecatus* homo et *incurvatus* in tenebris sedet et caeli lumen non videt, nisi succurrat gratia cum iustitia contra *concupiscentiam*, et scientia cum sapientia contra *ignorantiam*. Quod totum fit per Iesum Christum, *qui factus est nobis a Deo sapientia et iustitia et sanctificatio et redemptio*[1]. Qui cum sit Dei *virtus* et Dei *sapientia*, sit Verbum incarnatum *plenum gratiae et veritatis*, *gratiam* et *veritatem* fecit, *gratiam* scilicet *caritatis* infudit, quae, cum sit *de corde puro et conscientia bona et fide non ficta*, totam animam rectificat secundum triplicem ipsius aspectum supradictum; *scientiam veritatis* edocuit secundum triplicem modum theologiae, scilicet *symbolicae*, *propriae* et *mysticae*, ut per *symbolicam* recte utamur sensibilibus, per *propriam* recte utamur intelligibilibus, per *mysticam* rapiamur ad supermentales excessus.

Homo excaecatus et incurvatus.

In Christo gratia et veritas.

Triplex theologia.

8. Qui igitur vult in Deum ascendere necesse est, ut vitata culpa deformante naturam, naturales potentias supradictas exerceat ad *gratiam reformantem*, et hoc per orationem; ad *iustitiam purificantem*, et hoc in conversatione; ad *scientiam illuminantem*, et hoc in meditatione; ad *sapientiam perficientem*, et hoc in contemplatione. Sicut igitur ad *sapientiam* nemo venit nisi per gratiam, iustitiam et scientiam; sic ad *contemplationem* non venitur[2] nisi per meditationem perspicuam, conversationem sanctam et orationem devotam. Sicut igitur gratia fundamentum est rectitudinis voluntatis et illustrationis perspicuae rationis; sic primo orandum est nobis, deinde sancte vivendum, tertio veritatis spectaculis intendendum et intendendo gradatim ascendendum, quousque veniatur ad *montem excelsum*, ubi *videatur Deus deorum in Sion*[3].

Quadruplex excrcitium.

9. Quoniam igitur prius est ascendere quam descendere in scala Iacob[4], *primum* gradum ascensionis collocemus in imo, ponendo totum istum mundum sensibilem nobis tanquam speculum, per quod transeamus ad Deum, opificem summum, ut simus veri Hebraei transeuntes de Aegypto ad terram Patribus repromissam, simus etiam Christiani cum Christo transeuntes *ex hoc mundo ad Patrem*[5], simus et sapientiae amatores, quae vocat et dicit: *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini. A magnitudine namque speciei et creaturae cognoscibiliter poterit Creator horum videri.*

Incipit primus gradus.

10. Relucet autem Creatoris summa potentia et sapientia et benevolentia in rebus creatis, secundum quod hoc tripliciter nuntiat sensus carnis sensui interiori. Sensus enim carnis aut deservit intellectui *rationabiliter investiganti*, aut *fideliter credenti*, aut *intellectualiter contemplanti*. *Contemplans* considerat rerum existentiam actualem, *credens* rerum decursum habitualem[6], *ratiocinans* rerum praecellentiam potentialem.

Tria officia intellectus et tres aspectus.

11. Primo modo aspectus *contemplantis*, res in se ipsis considerans, videt in eis *pondus*, *numerum* et *mensuram*[7]: *pondus* quoad situm, ubi inclinantur, *numerum*, quo distinguuntur, et *mensuram*, qua limitantur. Ac per hoc videt in eis *modum*, *speciem* et *ordinem*, nec non *substantiam*, *virtutem* et *operationem*. Ex quibus consurgere potest sicut ex *vestigio* ad intelligendum potentiam, sapientiam et bonitatem Creatoris immensam.

Aspectus contemplantis videt tria.

12. Secundo modo aspectus *fidelis*, considerans hunc mundum, attendit *originem*, *decursum* et *terminum*. Nam *fide* credimus, *aptata esse saecula Verbo vitae*[8]; fide credimus, trium legum tempora, scilicet naturae, Scripturae et gratiae sibi succedere et ordinatissime decurrisse; fide credimus, mundum per finale iudicium terminandum esse: in primo potentiam, in secundo providentiam, in tertio iustitiam summi principii advertentes.

Aspectus credentis attendit tria.

13. Tertio modo aspectus *ratiocinabiliter investigantis*[9] videt, quaedam tantum *esse*, quaedam autem *esse* et *vivere*, quaedam vero *esse*, *vivere* et *discernere*; et prima quidem esse minora, secunda media, tertia meliora. — Videt iterum, quaedam esse tantum *corporalia*, quaedam *partim corporalia*, *partim spiritualia*; ex quo advertit, aliqua esse *mere spiritualia* tanquam utrisque meliora et digniora. — Videt nihilominus, quaedam esse *mutabilia et corruptibilia*, ut terrestria, quaedam *mutabilia et*

Aspectus ratiocinantis videt tria.

---

[1] Epist. I. Cor. 1, 30. Ibid. v. 24. Apostolus vocat « Christum Dei virtutem et Dei sapientiam ». — Subinde allegatur Ioan. 1, 14. Ibid. v. 17: Gratia et veritas per Iesum Christum facta est. Tertius locus est I. Tim. 1, 5.

[2] Edd. cum aliquot codd. *nemo venit.*

[3] Psalm. 83, 8: Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus etc. — Cfr. supra pag. 297, nota 1. — Pro *spectaculis* 1, 2 *speculo.*

[4] Gen. 28, 12. Cfr. supra pag. 205, nota 2. — De Hebraeis exeuntibus de Aegypto cfr. Exod. 13, 3. seq.

[5] Ioan. 13, 1. — Seq. locus est Eccli. 24, 26; Vulgata *implemini.* Tertius est Sap. 13, 5; Vulgata habet *enim* pro *namque.*

[6] Cfr. supra Breviloq. Prolog. § 2.

[7] Respicitur Sap. 11, 21; cfr. supra pag. 54, nota 7. — De seqq., quae I. Sent. d. 3. p. I. dub. 3. explicantur, cfr. supra pag. 82, nota 5; pag. 219, nota 1. et pag. 242, nota 5. — Inferius post *potest* G H K L M N addunt *spiritus.*

[8] Hebr. 11, 3: Fide intelligimus aptata... Verbo Dei (E etiam exhibet *Dei*, C *Dei vitae*). Cfr. Breviloq. Prolog. § 2. — Superius pro *fidelis, considerans*, H *fideliter considerantis*, L *fideliter credentis, considerantis.* Mox pro *trium legum* D G M *trinae legis*, et pro *succedere* D G K M N *successisse*, econtra H P *decurrere* pro *decurrisse.*

[9] Edd. *ratiocinantis investigans;* fere omnes codd. *viri investigantis*, K *rationabiliter viri investigantis;* quo confirmatur nostra lectio sumta ex H L. Infra pro *media* D G M *mediocria;* denique Q *colligit, quaedam* pro *advertit, aliqua.*

incorruptibilia, ut caelestia; ex quo advertit, quaedam esse *immutabilia et incorruptibilia,* ut supercaelestia.

Ex his ergo visibilibus consurgit ad considerandum Dei potentiam, sapientiam et bonitatem ut entem, viventem et intelligentem, mere spiritualem et incorruptibilem et intransmutabilem [1]. *Sic contemplatur tria Dei attributa.*

14 Haec autem consideratio dilatatur secundum septiformem conditionem creaturarum, quae est divinae potentiae, sapientiae et bonitatis testimonium septiforme, si consideretur cunctarum rerum *origo, magnitudo, multitudo, pulcritudo, plenitudo, operatio* et *ordo.* — *Origo* namque rerum secundum creationem, distinctionem et ornatum quantum ad opera sex dierum divinam praedicat potentiam cuncta de nihilo producentem, sapientiam cuncta lucide distinguentem et bonitatem cuncta largiter adornantem [2]. — *Magnitudo* autem rerum secundum molem longitudinis, latitudinis et profunditatis; secundum excellentiam virtutis longe, late et profunde se extendentis, sicut patet in diffusione lucis; secundum efficaciam operationis intimae, continuae et diffusae, sicut patet in operatione ignis, manifeste indicat immensitatem potentiae, sapientiae et bonitatis trini Dei, qui in cunctis rebus per *potentiam, praesentiam* et *essentiam* [3] incircumscriptus existit. — *Multitudo* vero rerum secundum diversitatem generalem, specialem et individualem in substantia, in forma seu figura et efficacia ultra omnem humanam aestimationem, manifeste trium praedictarum conditionum in Deo immensitatem insinuat et ostendit. — *Pulcritudo* [4] autem rerum secundum varietatem luminum, figurarum et colorum in corporibus simplicibus, mixtis et etiam complexionatis, sicut in corporibus caelestibus et mineralibus, sicut lapidibus et metallis, plantis et animalibus, tria praedicta evidenter proclamat. — *Plenitudo* autem rerum, secundum quod *materia* est plena formis secundum rationes seminales [5]; *forma* est plena virtute secundum activam potentiam; *virtus* est plena effectibus secundum efficientiam, idipsum manifeste declarat. — *Operatio* multiplex, secundum quod est *naturalis,* secundum quod est *artificialis,* secundum quod est *moralis,* sua multiplicissima varietate ostendit immensitatem illius *virtutis, artis* et *bonitatis,* quae quidem est omnibus « causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi [6]. — *Ordo* autem secundum rationem *durationis, situationis* et *influentiae,* scilicet per prius et posterius, superius et inferius [7], nobilius et ignobilius, in libro creaturae insinuat manifeste primi principii *primitatem, sublimitatem* et *dignitatem* quantum ad infinitatem *potentiae;* ordo vero divinarum *legum, praeceptorum* et *iudiciorum* in libro Scripturae immensitatem *sapientiae;* ordo autem divinorum *Sacramentorum, beneficiorum* et *retributionum* in corpore Ecclesiae immensitatem *bonitatis,* ita quod ipse ordo nos in primum et summum, potentissimum, sapientissimum et optimum evidentissime manuducit.

Dilatatur consideratio 1. gradus. Septem conditiones rerum. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima.

15. Qui igitur tantis rerum creaturarum splendoribus non illustratur caecus est; qui tantis clamoribus non evigilat surdus est; qui ex omnibus his effectibus Deum non laudat mutus est; qui ex tantis indiciis primum principium non advertit stultus est. — Aperi igitur oculos, aures spirituales admove, labia tua solve et cor tuum appone [8], ut in omnibus creaturis Deum tuum videas, audias, laudes, diligas et colas; magnifices et honores, ne forte totus contra te orbis terrarum consurgat. Nam ob hoc *pugnabit orbis terrarum contra insensatos* [9], et econtra sensatis erit materia gloriae, qui secundum Prophetam possunt dicere: *Delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo. Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua.* *Conclusio notanda. Admonitio.*

Cap. II.

De speculatione Dei in vestigiis suis in hoc sensibili mundo.

1. Sed quoniam circa speculum sensibilium non solum contingit contemplari Deum *per ipsa* tanquam per vestigia, verum etiam *in ipsis,* in quantum est in eis per *essentiam, potentiam* et *praesentiam;* et hoc considerare est altius [10] quam praecedens: ideo huiusmodi consideratio secundum tenet locum tanquam secundus contemplationis gradus, quo debemus *Gradus 2.*

---

[1] Cfr I. Sent. lit. Magistri, d. III. c. 1, et Comment. p. I. dub. 1. — Pro *entem* A *existentem.*

[2] Vide Breviloq. p. II. c. 1. et 2.

[3] Cfr. supra pag. 214, nota 3. — Pro *rebus* edd. *creaturis.*

[4] Definitio pulcritudinis datur in cap. seq. n. 5.

[5] Vide II. Sent. d. 7. p. II. a. 2. q. 1. et d. 18. a. 1. q. 2. seq. Simili modo dicitur in Lib. de Causis, propos. 10: Omnis intelligentia plena est formis. — Pro *secundum quod* D F G M *secundum quam,* et inferius pro *efficientiam* A C D E I K L M N *efficaciam.*

[6] Secundum August., VIII. de Civ. Dei, c. 4, superius pag. 19, nota 7. allegatum. Cfr. etiam supra pag. 12, nota 7.

[7] Vide supra pag. 179, nota 9. definitionem ordinis ex August. allatam. Cfr. etiam Aristot., de Praedicam. c. *de Priori.* — *De libro creaturae* vide Breviloq. p. II. c. 3. seq. et c. 11; de aliis libris vide ibid. Prolog. § 1. seq. et p. VI. c. 1. — Verba *scilicet per prius... ignobilius* omittuntur (et hoc satis probabiliter) a plerisque codd., inter quos B P, non vero ab A. Inferius Vat. omittit *sublimitatem et dignitatem;* vocibus *immensitatem sapientiae* G K L M N interserunt *ostendit.*

[8] Prov. 22, 17: Inclina aurem tuam et audi verba sapientium; appone autem cor ad doctrinam meam. — Inferius pro *totus* edd. et plures codd. *universus,* et pro *consurgat* C et 1, 2 *insurgat.*

[9] Sap. 5, 21. — Seq. locus est Ps. 91, 5; tertius est Ps. 103, 24.

[10] I I O *et haec consideratio est altior.*

manuduci ad contemplandum Deum in cunctis creaturis, quae ad mentem nostram intrant per corporales sensus.

Mundus intrat in animam sec. tres operationes.

2. Notandum igitur, quod iste mundus, qui dicitur *macrocosmus*, intrat ad animam nostram, quae dicitur *minor mundus*[1], per portas quinque sensuum, secundum ipsorum sensibilium *apprehensionem, oblectationem* et *diiudicationem*. — Quod patet sic: quia in eo quaedam sunt *generantia*, quaedam *generata*, quaedam *gubernantia* haec et illa.

Tria genera in mundo.

Generantia.

Generantia sunt corpora simplicia, scilicet corpora caelestia et quatuor elementa. Nam ex elementis per virtutem lucis conciliantis contrarietatem elementorum in mixtis habent generari et produci, quaecumque generantur et producuntur per operationem virtutis naturalis. — *Generata* vero sunt corpora ex elementis composita, sicut mineralia, vegetabilia, sensibilia et corpora humana[2]. — *Regentia* haec et illa sunt substantiae spirituales, sive *omnino coniunctae*, ut sunt animae brutales, sive *coniunctae separabiliter*, ut sunt spiritus rationales, sive *omnino separatae*, ut sunt spiritus caelestes, quos philosophi *Intelligentias*, nos *Angelos* appellamus. Quibus secundum philosophos competit movere corpora caelestia, ac per hoc eis attribuitur *administratio universi*, suscipiendo a prima causa, scilicet Deo, virtutis influentiam, quam refundunt secundum opus gubernationis, quod respicit rerum consistentiam naturalem. Secundum autem theologos attribuitur eisdem regimen universi secundum imperium summi Dei quantum ad *opera reparationis*, secundum quae dicuntur *administratorii spiritus, missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis*[3].

Generata.

Regentia tria.

Opinio philosophorum et theologorum.

Quinque sensus.

3. Homo igitur, qui dicitur *minor mundus*, habet quinque sensus quasi quinque portas, per quas intrat cognitio omnium, quae sunt in mundo sensibili, in animam ipsius. Nam per *visum* intrant corpora sublimia et luminosa et cetera colorata, per *tactum* vero corpora solida et terrestria, per tres vero *sensus intermedios* intrant intermedia, ut per *gustum* aquea, per *auditum* aërea, per *odoratum* vaporabilia, quae aliquid habent de natura humida, aliquid de aërea, aliquid de ignea seu calida, sicut patet in fumo ex aromatibus resoluto[4].

Intrant igitur per has portas tam corpora simplicia quam etiam composita, ex his mixta. Quia vero sensu percipimus non solum haec *sensibilia particularia*, quae sunt lux, sonus, odor, sapor et quatuor *primariae qualitates*, quas apprehendit tactus; verum etiam *sensibilia communia*, quae sunt numerus, magnitudo, figura, quies et motus; et « omne, quod movetur, ab alio movetur[5] », et quaedam a se ipsis moventur et quiescunt, ut sunt animalia: dum per hos quinque sensus *motus* corporum apprehendimus, manuducimur ad cognitionem motorum spiritualium tanquam per effectum in cognitionem causarum.

Sensibilia particularia et communia.

Quomodo res intrent per apprehensionem.

4. Intrat igitur quantum ad tria rerum genera in animam humanam per *apprehensionem* totus iste sensibilis mundus. Haec autem sensibilia exteriora sunt quae primo ingrediuntur in animam per portas quinque sensuum; intrant, inquam, non per substantias, sed per similitudines suas, primo generatas in medio et de medio in organo et de organo exteriori in interiori et de hoc in potentiam apprehensivam[6]; et sic generatio speciei in medio et de medio in organo et conversio potentiae apprehensivae super illam facit *apprehensionem* omnium eorum quae exterius anima apprehendit.

Quomodo fiat oblectatio.

5. Ad hanc apprehensionem, si sit rei convenientis, sequitur *oblectatio*[7]. Delectatur autem sensus in obiecto per similitudinem abstractam percepto vel ratione *speciositatis*, sicut in visu, vel ratione *suavitatis*, sicut in odoratu et auditu, vel ratione *salubritatis*, sicut in gustu et tactu, appropriate loquendo. Omnis autem delectatio est ratione proportionalitatis. Sed quoniam species tenet rationem *formae, virtutis* et *operationis*, secundum quod habet respectum ad principium, a quo manat, ad medium, per quod transit, et ad terminum, in quem agit; ideo proportionalitas aut attenditur in similitudine, secundum quod tenet rationem *speciei seu formae*, et sic dicitur *speciositas*, quia « pulcritudo nihil aliud est quam aequalitas numerosa », seu « quidam par-

Triplex oblectatio explicatur.

Notandum.

Speciositas.

---

[1] In hac propositione post *iste mundus* edd. addunt *sensibilis*, et post *macrocosmus* Vat. cum edd. recentioribus *id est longus mundus*, et ante *minor mundus* iterum edd. *microcosmus, id est*. Inferius pro *gubernantia* edd. *regentia*.

[2] Cfr. supra Breviloq. p. II. c. 3. et 4. — Immediate post pro *Regentia* A *Gubernantia*, et pro *spiritus rationales* edd. *animae rationales*.

[3] Hebr. 1, 14: Vulgata post *spiritus* addit *in ministerium* et substituit *capient* pro *capiunt*. Cfr. II. Sent. d. 10. et 11. Ibid. d. 14. p. I. a. 3. agitur de *Intelligentiis*.

[4] Vide supra pag. 227, nota 5. — De sensibilibus *propriis* seu particularibus et *communibus* (scil. pluribus sensibus) agit Aristot., II. de Anima, text. 63. seqq. (c. 6.). De quatuor primariis qualitatibus (scil. calido, frigido, humido et sicco) cfr. supra pag. 221, nota 1. — Superius pro *cetera colorata* P *corpora colorata*.

[5] Secundum Aristot., VII. Phys. text. 1. seqq. Ibid. VIII. text. 27. seqq. (c. 4.) agitur de motu animalium. — Mox pro *a se ipsis* edd. et plures codd. *se ipsis;* sed apud Aristot. legitur: Eorum autem, quae *per se* [moventur], alia quidem *a se ipsis* [ὑφ' αὑτῶν], alia vero ab alio.

[6] Potentia sensibilis apprehensiva enim dividitur in *exteriorem* et *interiorem;* prior comprehendit quinque sensus exteriores, posterior vero sensum communem, imaginationem (phantasiam), aestimativam et memoriam. — Vat. perperam *in potentia apprehensiva*. Cfr. August., XI. de Trin. c. 9. n. 16, et Aristot., II. de Anima, text. 121. seq. et 136. seqq. (c. 12. et III. c. 2.). — De *medio* cfr. II. de Anima, text. 74. seqq. (c. 7. seqq.) et de Sensu et sens. c. 7. (c. 6.). — Superius post *in organo* edd. addunt *exteriori*.

[7] Delectatio siquidem definitur: coniunctio convenientis cum convenienti. Cfr. tom. I. pag. 38, nota 4. et tom. IV. pag. 391, nota 3, ubi docetur, delectationem proprie consistere in actione consequente hanc coniunctionem.

tium situs cum coloris suavitate[1] ». Aut attenditur proportionalitas, in quantum tenet rationem *potentiae* Suavitas. *seu virtutis*, et sic dicitur *suavitas*, cum virtus agens non improportionaliter excedit recipientem; quia sensus tristatur in extremis et in mediis dele- Salubritas. ctatur[2]. Aut attenditur, in quantum tenet rationem *efficaciae et impressionis*, quae tunc est proportionalis, quando agens imprimendo replet indigentiam patientis, et hoc est *salvare et nutrire ipsum*, quod maxime apparet in gustu et tactu. Et sic per *oblectationem* delectabilia exteriora secundum triplicem rationem delectandi per similitudinem intrant in animam.

6. Post hanc apprehensionem et oblectationem Quomodo fiat diiudicatio. fit *diiudicatio*, qua non solum diiudicatur, utrum hoc sit album, vel nigrum, quia hoc pertinet ad sensum *particularem*[3]; non solum, utrum sit salubre, vel nocivum, quia hoc pertinet ad sensum *interiorem*: verum etiam, qua diiudicatur et ratio redditur, *quare* hoc delectat; et in hoc actu inquiritur de *ratione* delectationis, quae in sensu percipitur ab Ratio triplicis oblectationis. obiecto. Hoc est autem, cum quaeritur *ratio* pulcri, suavis et salubris; et invenitur, quod haec est *pro-* Notandum. *portio aequalitatis.* Ratio autem aequalitatis est eadem in magnis et parvis nec extenditur dimensionibus nec succedit seu transit cum transeuntibus nec motibus alteratur. Abstrahit igitur a loco, tempore et motu, ac per hoc est incommutabilis, incircum- Quid diiudicatio. scriptibilis, interminabilis et omnino spiritualis[4]. *Diiudicatio* igitur est actio, quae speciem sensibilem, sensibiliter per sensus acceptam introire facit depurando et abstrahendo in potentiam intellectivam. Et sic totus iste mundus introire habet in animam humanam per portas sensuum secundum tres operationes praedictas.

7. Haec autem omnia sunt vestigia, in quibus Applicatio trium operationum ad contemplandum Deum. speculari possumus Deum nostrum. — Nam cum species *apprehensa* sit similitudo in medio genita et De apprehensione. deinde ipsi organo impressa et per illam impressionem in suum principium, scilicet in obiectum cognoscendum, ducat[5]; manifeste insinuat, quod illa lux Generatio aeterna. aeterna generat ex se similitudinem seu splendorem coaequalem, consubstantialem et coaeternalem; et quod ille qui est *imago invisibilis Dei* et *splendor gloriae et figura substantiae eius*[6], qui ubique est per primam sui generationem, sicut obiectum in toto medio suam generat similitudinem, per gratiam unio- Incarnatio. nis unitur, sicut species corporali organo, individuo rationalis naturae, ut per illam unionem nos reduceret ad Patrem sicut ad fontale principium et obiectum. Si ergo omnia cognoscibilia habent sui speciem generare, manifeste proclamant, quod in illis tanquam in speculis videri potest aeterna generatio Verbi, Imaginis et Filii a Deo Patre aeternaliter emanantis.

8. Secundum hunc modum species *delectans* ut De oblectatione. *speciosa, suavis* et *salubris* insinuat, quod in illa prima specie est prima *speciositas, suavitas* et *salubritas*, in qua est summa *proportionalitas* et aequalitas ad generantem; in qua est *virtus*, non per phantasma, sed per veritatem apprehensionis illabens; in qua est *impressio* salvans et sufficiens et omnem apprehendentis indigentiam expellens. Si ergo « delectatio est coniunctio convenientis cum conveniente[7] »; et solius Dei similitudo tenet rationem summe speciosi, suavis et salubris; et unitur secundum *veritatem* et secundum *intimitatem* et secundum *plenitudinem* replentem omnem capacitatem: manifeste vi- In Deo delectatio. deri potest, quod in solo Deo est fontalis et vera *delectatio*, et quod ad ipsam ex omnibus delectationibus manuducimur requirendam.

9. Excellentiori autem modo et immediatiori *di-* De diiudicatione. *iudicatio* ducit nos in aeternam veritatem certius speculandam. Si enim diiudicatio habet fieri per rationem *abstrahentem* a loco, tempore et mutabilitate, ac per hoc a dimensione, successione et transmutatione, per rationem *immutabilem* et *incircumscriptibilem* et *interminabilem*[8]; nihil autem est omnino *immutabile, incircumscriptibile* et *interminabile*, nisi quod est aeternum; omne autem quod est aeter-

---

[1] Duplex haec definitio pulcritudinis est secundum August., VI. de Musica, c. 13. n. 38. (cfr. tom. I. pag. 544, nota 8.) et XXII. de Civ. Dei, c. 19. n. 2, ubi pro *quidam partium situs* substituitur *partium congruentia* (cfr. tom. IV. pag. 1025, nota 3.).

[2] Vide Aristot., II. de Anima, text. 123. 143. et III. text. 7. (II. c. 12. et III. c. 2. et 4.). — Mox post *attenditur* edd. repetunt *proportionalitas*, et inferius post *Et sic* addunt *apparet, quomodo*.

[3] Edd., excepta 1, *exteriorem*. Secundum modum loquendi Scholasticorum duplex haec lectio approbatur; cfr. Ioan. de Rupella, Sum. de Anima, p. II. c. 18. et 23; Centiloq. (inter opera Bonav.) p. III. sect. 21: Apprehensiva [vis sensibilis] dividitur in sensum particularem et sensum communem, sive in sensum exteriorem et interiorem.

[4] O P *et ideo spiritualis.* — Hoc exponit August., de Vera Relig. c. 30. n. 56. seqq., ex quo quaedam supra pag. 17, nota 3. allata sunt. — Inferius Vat. et recentiores edd. perperam *deputando* pro *depurando*; ante *sensuum* edd. addunt *quinque*.

[5] Edd. *deducat*.

[6] Col. 1, 15. et Hebr. 1, 3. Cum Vulgata et melioribus codd. omisimus *et similitudo* post *imago*. — Dictio inferius posita *unitur individuo rationalis naturae* explicatur III. Sent. d. 10. a. 1. q. 3. — Pro *species corporali organo* A *species corporis* [H K L M P *corporalis*] *organo*. Cfr. I. Sent. d. 27. p. II. q. 4.

[7] Cfr. supra pag. 300, nota 7. — August., de Vera Relig. c. 18. n. 35. seq. et c. 43. n. 81, 83 Qq. q. 23, de similitudine Patris i. e. de Filio Dei, loquens ait: Ipsa est enim species prima, qua sunt, ut ita dicam, speciata, et forma, qua formata sunt omnia. Vide etiam supra pag. 12, nota 7. et pag. 33, nota 5. — Inferius post *vera delectatio* C quaedam addit, quorum summa est: si tanta est dulcedo in creatura, quanta erit in ipso Creatore, ad quam, cum ipsam nondum videamus, ex omnibus delectationibus manuducimur requirendam.

[8] Codd. communissime substituunt *et incorruptibilem*, et mox maior pars eorum omittit *incircumscriptibile et interminabile*, et aliquanto inferius *indiiudicabiliter, incommutabiliter, incoarctabiliter, interminabiliter*.

num, est Deus, vel in Deo: si ergo omnia, quaecumque certius diiudicamus, per huiusmodi rationem diiudicamus; patet, quod ipse est *ratio omnium rerum* et *regula infallibilis* et *lux veritatis*, in qua cuncta relucent infallibiliter, indelebiliter, indubitanter, irrefragabiliter, indiiudicabiliter, incommutabiliter, incoarctabiliter, interminabiliter, indivisibiliter et intellectualiter.

Deus ratio omnium, regula, lux.

De legibus intellectus nostri notandum.

Et ideo leges illae, per quas iudicamus certitudinaliter de omnibus sensibilibus, in nostram considerationem venientibus; cum sint infallibiles et indubitabiles *intellectui apprehendentis*, sint indelebiles a *memoria recolentis* tanquam semper praesentes, sint irrefragabiles et indiiudicabiles *intellectui iudicantis*, quia, ut dicit Augustinus [1], « nullus de eis iudicat, sed per illas »: necesse est, eas esse incommutabiles et incorruptibiles tanquam necessarias, incoarctabiles tanquam incircumscriptas, interminabiles tanquam aeternas, ac per hoc indivisibiles tanquam intellectuales et incorporeas, non factas, sed increatas, aeternaliter existentes in arte aeterna, a qua, per quam et secundum quam formantur formosa omnia; et ideo nec certitudinaliter iudicari possunt nisi per illam quae non tantum fuit forma cuncta *producens*, verum etiam cuncta *conservans* et *distinguens*, tanquam ens in omnibus formam tenens et regula dirigens, et per quam diiudicat mens nostra cuncta, quae per sensus intrant in ipsam [2].

Dilatatur consideratio sec. differentias numerorum.

10. Haec autem speculatio *dilatatur* secundum considerationem septem differentiarum *numerorum*, quibus quasi septem gradibus conscenditur in Deum, secundum quod ostendit Augustinus in libro de Vera Religione et in sexto Musicae [3], ubi assignat differentias numerorum gradatim conscendentium ab his sensibilibus usque ad Opificem omnium, ut in omnibus videatur Deus.

Septem species numerorum.

Dicit enim, numeros esse in corporibus et maxime in sonis et vocibus, et hos vocat *sonantes;* numeros ab his abstractos et in sensibus nostris receptos, et hos vocat *occursores;* numeros ab anima procedentes in corpus, sicut patet in gesticulationibus et saltationibus, et hos vocat *progressores;* numeros in delectationibus sensuum ex conversione intentionis super speciem receptam, et hos vocat *sensuales;* numeros in memoria retentos, et hos vocat *memoriales;* numeros etiam, per quos de his omnibus iudicamus, et hos vocat *iudiciales*, qui, ut dictum est, necessario sunt supra mentem tanquam infallibiles et indiiudicabiles. Ab his autem imprimuntur mentibus nostris numeri *artificiales*, quos tamen inter illos gradus non enumerat Augustinus, quia connexi sunt *iudicialibus;* et ab his manant numeri *progressores*, ex quibus creantur [4] numerosae formae *artificiatorum*, ut a summis per media ordinatus fiat descensus ad infima. Ad hos etiam gradatim ascendimus a numeris *sonantibus*, mediantibus *occursoribus*, *sensualibus* et *memorialibus*.

Notandum.

Cum igitur omnia sint *pulcra* et quodam modo *delectabilia;* et *pulcritudo* et *delectatio* non sint absque *proportione;* et *proportio* primo sit in numeris: necesse est, omnia esse numerosa; ac per hoc « numerus est praecipuum in animo Conditoris exemplar [5] » et in rebus praecipuum vestigium ducens in Sapientiam. Quod cum sit omnibus evidentissimum et Deo propinquissimum, propinquissime quasi per septem differentias ducit in Deum et facit, eum cognosci in cunctis corporalibus et sensibilibus, dum numerosa *apprehendimus*, in numerosis proportionibus *delectamur* et per numerosarum proportionum leges irrefragabiliter *iudicamus*.

Omnia sunt numerosa.

Numerus ducit in Deum.

Epilogus ad 1. et 2. gradum.

11. Ex his duobus gradibus primis, quibus manuducimur ad speculandum Deum in vestigiis quasi ad modum duarum alarum descendentium circa pedes [6], colligere possumus, quod omnes creaturae istius sensibilis mundi animum contemplantis et sapientis ducunt in Deum aeternum, pro eo quod illius primi principii potentissimi, sapientissimi et optimi, illius aeternae originis, lucis et plenitudinis, illius, inquam, artis efficientis, exemplantis et ordinantis, sunt *umbrae*, *resonantiae* et *picturae*, sunt *vestigia*, *simulacra* et *spectacula* nobis ad contuendum [7] Deum proposita et *signa* divinitus data; quae, inquam, sunt *exemplaria* vel potius *exemplata*, proposita mentibus adhuc rudibus et sensibilibus, ut per sensibilia, quae vident, transferantur ad intelligibilia, quae non vident, tanquam per signa ad signata.

Quid sint creaturae.

Notandum.

Quadruplici modo sunt signa.

12. Significant autem huiusmodi creaturae huius mundi sensibilis *invisibilia Dei* [8], partim quia Deus

[1] Libr. II. de Lib. Arb. c. 14. n. 38. (cfr. supra pag. 17, nota 4.) et de Vera Relig. c. 31. n. 58. (cfr. tom. I. pag. 69, nota 12.). — Inferius plures codd. omittunt verba *aeternaliter existentes* usque ad *et ideo*. Vat. cum 3, 4 pro *formosa omnia* substituit *speciosa omnia vel formosa*.

[2] Fusius haec ostenduntur supra Quaest. de scientia Christi, q. 4. — Post *regula dirigens* non pauci codd. omittunt *et*.

[3] Per totum. De Vera Relig. tangitur res c. 40-44. n. 74-82. Cfr. II. de Lib. Arb. c. 8. n. 20-25. et c. 16. n. 41. seqq. — Superius post *Haec autem* plures codd. prosequuntur *consideratio dilatatur secundum septem differentias spiritualium numerorum, quibus per gradus conscenditur in Deum.*

[4] E I Q *causantur*, A *procreantur vel causantur*. Inferius pro *ascendimus* Vat., 3 et 4 *ascendamus*, et voci *sensualibus* [multi codd. *sensibilibus*] Q praemittit *progressoribus*.

[5] Ut dicit Boeth. supra pag. 11, nota 6. allegatus. Cfr. etiam pag. 221, nota 3. — Inferius maior pars codd. omittit *propinquissime*, et substituit *agnosci* pro *cognosci*. Voci *numerosis* praemisimus *in* cum B D I P, alii plures *et in;* utrumque deest in edd.

[6] Respicitur Isai. 6, 2, ubi de Seraphim dicitur, quod alis « duabus velabant pedes eius ». — Post *alarum* I addit *Cherubim.*

[7] D F K L M *contemplandum*. Subinde pro *exempla* ex C substituimus *exemplata;* pro *transferantur* A *transeant* (plures codd. male *transformentur*).

[8] Respicitur Rom. 1, 20. Vide paulo inferius n. 13. — De seqq. cfr. Breviloq. p. I. c. 5; p. II. c. 1. et p. VI. c. 1. seq. De ministerio Angelorum in apparitione vide I. Sent. d. 16. q. 1. in corp. et II. Sent. d. 10. a. 3. q. 2. ad 6.

est omnis creaturae *origo*, *exemplar* et *finis*, et omnis effectus est signum causae, et exemplatum exemplaris, et via finis, ad quem ducit; partim ex *propria repraesentatione;* partim ex *prophetica praefiguratione;* partim ex *angelica operatione;* partim ex superaddita *institutione.* Omnis enim creatura ex *natura* est illius aeternae sapientiae quaedam effigies et similitudo, sed *specialiter* illa quae in libro Scripturae per *spiritum prophetiae* assumta est ad spiritualium praefigurationem; *specialius* autem illae creaturae, in quarum effigie Deus *angelico ministerio* voluit apparere; *specialissime* vero ea quam[1] voluit ad significandum *instituere*, quae tenet non solum rationem *signi* secundum nomen commune, verum etiam *Sacramenti.*

Conclusio.

13. Ex quibus omnibus colligitur, quod *invisibilia Dei a creatura mundi, per ea quae facta sunt intellecta, conspiciuntur; ita ut* qui nolunt ista advertere et Deum in his omnibus cognoscere, benedicere et amare *inexcusabiles sint*[2], dum nolunt transferri *de tenebris in admirabile lumen Dei. Deo autem gratias per Iesum Christum, Dominum nostrum,* qui nos *de tenebris transtulit in admirabile lumen suum*, dum per haec lumina exterius data ad speculum mentis nostrae, in quo relucent divina, disponimur ad reintrandum.

Cap. III.

De speculatione Dei per suam imaginem naturalibus potentiis insignitam.

Gradus tertius.

1. Quoniam autem duo gradus praedicti, ducendo nos in Deum per *vestigia* sua, per quae in cunctis creaturis relucet, manuduxerunt nos usque ad hoc, ut ad nos reintraremus, in mentem scilicet nostram, in qua divina relucet *imago;* hinc est, quod iam tertio loco, ad nosmetipsos intrantes et quasi atrium forinsecus relinquentes, in *sanctis*[3], scilicet *anteriori* parte tabernaculi, conari debemus per speculum videre Deum; ubi ad modum candelabri relucet lux veritatis in facie nostrae mentis, in qua scilicet resplendet imago beatissimae Trinitatis.

Notandum.

Tres actus et potentiae.

Intra igitur ad te et vide, quoniam mens tua *amat* ferventissime semetipsam; nec se posset amare, nisi se *nosset;* nec se nosset, nisi sui *meminisset*, quia nihil capimus per intelligentiam, quod non sit praesens apud nostram memoriam; et ex hoc advertis, animam tuam triplicem habere potentiam, non oculo carnis, sed oculo rationis[4]. Considera igitur harum trium potentiarum *operationes* et *habitudines*, et videre poteris Deum per te tanquam per imaginem, quod est videre *per speculum in aenigmate.*

Operationes et habitudines considerandae in potentiis.

De operationibus.

De triplici operatione memoriae.

2. *Operatio* autem *memoriae* est retentio et repraesentatio non solum *praesentium, corporalium* et *temporalium*, verum etiam *succedentium, simplicium* et *sempiternalium.* — Retinet namque memoria *praeterita* per recordationem, *praesentia* per susceptionem, *futura* per praevisionem. — Retinet etiam *simplicia*, sicut principia quantitatum continuarum et discretarum[5], ut punctum, instans et unitatem, sine quibus impossibile est meminisse aut cogitare ea quae principiantur per haec. — Retinet nihilominus *scientiarum principia et dignitates* ut *sempiternalia* et sempiternaliter, quia nunquam potest sic oblivisci eorum, dum ratione utatur, quin ea audita approbet et eis assentiat, non tanquam de novo percipiat, sed tanquam sibi innata et familiaria recognoscat; sicut patet, si proponatur alicui: « De quolibet affirmatio, vel negatio »; vel: « Omne totum est maius sua parte », vel quaecumque alia dignitas, cui non est contradicere « ad interius rationem[6] ».

Notandum.

Inde tripliciter apparet anima ut imago Dei.

Ex *prima* igitur retentione actuali omnium temporalium, praeteritorum scilicet, praesentium et futurorum, habet effigiem *aeternitatis*, cuius praesens indivisibile ad omnia tempora se extendit. — Ex *secunda* apparet, quod ipsa non solum habet *ab exteriori* formari per phantasmata, verum etiam *a superiori* suscipiendo et in se habendo simplices formas, quae non possunt introire per portas sensuum et sensibilium phantasias[7]. — Ex *tertia* habetur,

---

[1] Codd. A B H L M N *quae.*

[2] Rom. 1, 20. — Seq. textus est I. Cor. 15, 57; tertius I. Petr. 2, 9, ubi pro *transtulit* Vulgata *vocavit.* — Pro *cognoscere* plures codd. *agnoscere.*

[3] Cfr. Exod. 26, ubi describitur tabernaculum Moysaicum, v. 34. et 35. mentio fit sancti sanctorum et candelabri. — Ps. 4, 7: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Gregor., X. Moral. c. 15. n. 27: Interna quippe facies hominis mens est, in qua nimirum recognoscimur, ut ab auctore nostro diligamur.

[4] Cfr. August., IX. et X. de Trin. (vide I. Sent. d. 3. p. II.). — De oculo carnis et rationis cfr. supra Breviloq. p. II. c. 12. in fine. — Inferius allegatur I. Cor. 13, 12. — Superius pro *ad te* plures codd. *in te*, 1 et 2 *ad te et in te.* Subinde pro *quoniam* A *quantum*, D G *quo modo*, et pro *intelligentiam* G M *intellectum.*

[5] Vide Aristot., de Praedicam. c. *de Quanto*, ubi quantitati *continuae* annumeratur linea, superficies, corpus, locus et tempus; *discretae* numerus et oratio. — Quomodo memoriae sit praevisio futurorum, exponit August., XV. de Trin. c. 7. n. 13: Nec ex futuris praeterita, sed futura ex praeteritis, non tamen firma cognitione coniicimus... Ut praevideamus, non providentia nos instruit, sed memoria etc. — Inferius pro *dum ratione* edd. et aliquot codd. *dummodo ratione.*

[6] Ut ait Aristot., I. Poster. c. 8. (c. 10.), huic dictioni opponendo alteram, scil. « ad exterius orationem (πρὸς τὸν ἔξω λόγον) », contra quam licet semper instantiam ferre (cfr. tom. I. pag. 155, nota 10.). Vat., 3, 4 cum pluribus codd. *admittitur ratione.* — Prima dignitas: de quolibet affirmatio etc., exhibetur ab Aristot., IV. Metaph. text. 15. (III. c. 4.); secunda colligitur ex V. Metaph. text. 30. seq. (IV. c. 25. seq.). — Per verba superius posita: « quin ea audita approbet » etc., respicitur a Boethio data et supra pag. 79, nota 6. allata definitio *communis animi conceptionis*, qualis secundum Euclid., I. Geomet., est: Omne totum est maius sua parte (n. 9.).

[7] Cfr. II. Sent. d. 39. a. 1. q. 2. in fine et IV. d. 49. p. I. q. 2. ad 1-3. — De seq. propositione vide supra Quaest. de scientia Christi, q. 4.

Notandum. quod ipsa habet lucem incommutabilem sibi praesentem, in qua meminit invariabilium veritatum. — Et sic per *operationes* memoriae apparet, quod ipsa anima est imago Dei et similitudo adeo sibi praesens et eum habens praesentem, quod eum actu capit et per potentiam « capax eius est et particeps esse potest [1] ».

3. *Operatio* autem virtutis *intellectivae* est in perceptione intellectus *terminorum*, *propositionum* et *illationum*. — Capit autem intellectus *terminorum significata*, cum comprehendit, quid est unumquodque per definitionem. Sed definitio habet fieri per superiora, et illa per superiora definiri habent, usquequo veniatur ad suprema et generalissima, quibus ignoratis, non possunt intelligi *definitive* inferiora [2]. Nisi igitur cognoscatur, quid est *ens per se*, non potest *plene* sciri definitio alicuius specialis substantiae. Nec *ens per se* cognosci potest, nisi cognoscatur cum suis conditionibus, quae sunt: *unum*, *verum*, *bonum*. Ens autem, cum possit cogitari ut *diminutum* et ut *completum*, ut *imperfectum* et ut *perfectum*, ut ens *in potentia* et ut ens *in actu*, ut ens *secundum quid* et ut ens *simpliciter*, ut ens *in parte* et ut ens *totaliter*, ut ens *transiens* et ut ens *manens*, ut ens *per aliud* et ut ens *per se*, ut ens *permixtum* non-enti et ut ens *purum*, ut ens *dependens* et ut ens *absolutum*, ut ens *posterius* et ut ens *prius*, ut ens *mutabile* et ut ens *immutabile*, ut ens *simplex* et ut ens *compositum*: cum « privationes et defectus nullatenus possint cognosci nisi per positiones » [3], non venit intellectus noster ut *plene resolvens* intellectum alicuius entium creatorum, nisi *iuvetur* ab intellectu entis purissimi, actualissimi, completissimi et absoluti; quod est *ens simpliciter* et *aeternum*, in quo sunt rationes omnium in sua puritate. Quomodo autem sciret intellectus, hoc esse ens defectivum et incompletum, si nullam haberet cognitionem entis absque omni defectu? Et sic de aliis conditionibus praelibatis.

De triplici operatione intellectus.

Intellectus terminorum.

Conditiones 12 entis.

Plena resolutio terminorum ducit ad Deum.

Intellectum autem *propositionum* tunc intellectus dicitur veraciter comprehendere, cum certitudinaliter scit, illas veras esse; et hoc scire est scire, quoniam non potest falli in illa comprehensione. Scit enim, quod veritas illa non potest aliter se habere; scit igitur, illam veritatem esse incommutabilem. Sed cum ipsa mens nostra sit commutabilis, illam sic incommutabiliter relucentem non potest videre nisi per aliquam lucem omnino incommutabiliter radiantem, quam impossibile est esse creaturam mutabilem. Scit igitur in illa luce, *quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, quae est *lux vera* et *Verbum in principio apud Deum* [4].

Intellectus propositionum.

Notandum.

Intellectum vero *illationis* tunc veraciter percipit noster intellectus, quando videt, quod conclusio *necessario* sequitur ex praemissis; quod non solum videt in terminis necessariis, verum etiam in contingentibus, ut: si homo currit, homo movetur. Hanc autem necessariam habitudinem percipit non solum in rebus entibus, verum etiam in non-entibus. Sicut enim, homine existente, sequitur: si homo currit, homo movetur; sic etiam, non existente. Huiusmodi igitur *illationis necessitas* non venit ab existentia rei in *materia*, quia est contingens, nec ab existentia rei in *anima*, quia tunc esset fictio, si non esset in re: venit igitur ab exemplaritate in arte aeterna, secundum quam res habent aptitudinem et habitudinem ad invicem secundum illius aeternae artis *repraesentationem*. Omnis igitur, ut dicit Augustinus de Vera Religione [5], *vere ratiocinantis* lumen accenditur ab illa veritate et ad ipsam nititur pervenire. — Ex quo manifeste apparet, quod coniunctus sit intellectus noster ipsi aeternae veritati, dum non nisi per illam docentem nihil verum potest certitudinaliter capere. Videre igitur per te potes veritatem, quae te docet, si te concupiscentiae et phantasmata non impediant et se tanquam nubes inter te et veritatis radium non interponant.

Intellectus illationum.

Notandum.

Conclusio.

4. *Operatio* autem virtutis *electivae* attenditur in *consilio*, *iudicio* et *desiderio*. — *Consilium* autem est in inquirendo, quid sit melius, hoc an illud. Sed melius non dicitur nisi per accessum ad optimum; accessus autem est secundum maiorem assimilationem [6]: nullus ergo scit, utrum hoc sit illo melius, nisi sciat, illud optimo magis assimilari. Nullus autem

De triplici operatione electivae.

Consilium.

---

[1] August., XIV. de Trin. c. 8. n. 11.

[2] Secundum Aristot., VI. Topic. c. 3. (c. 4.). Cfr. etiam Porphyr., de Praedicab. c. *de Specie*, ex quo supra pag. 71, nota 3. quaedam allata sunt. — De conditionibus entis vide supra pag. 215, nota 1.

[3] Averroes, in III. de Anima, text. 25: Et universaliter omnes privationes non cognoscuntur nisi per contraria, scilicet per cognitionem habitus et per cognitionem defectus habitus. Cfr. tom. III. pag. 802, nota 8. et supra pag. 19, nota 8. — De *rationibus* rerum in Deo agitur supra Quaest. de scientia Christi, q. 2. seq. — Multi codd., 1 et 2 *positionem*.

[4] Ioan. 1, 1. et 9. Vide supra Quaest. de scientia Christi, q. 4. — Pro *in illa luce* D G H K L M N *illam lucem*. Vocibus *aliquam lucem* edd. interserunt *aliam*.

[5] Cap. 39. n. 72: Noli foras ire, in te ipsum redi, in interiore homine habitat veritas; et si tuam naturam mutabilem inveneris, transcende et te ipsum. Sed memento, cum te transcendis, ratiocinantem animam te transcendere. Illuc ergo tende, unde ipsum lumen rationis accenditur. Quo enim pervenit omnis bonus ratiocinator nisi ad veritatem? cum ad se ipsam veritas non utique ratiocinando perveniat, sed quod ratiocinantes appetunt ipsa sit (Pro *Omnis* D F G H K L M *Omne*, et pro *vere ratiocinantis* D F G M *verae rationis*). — Haec de triplici operatione virtutis intellectivae doctrina refertur quasi ad verbum a Fr. Matthaeo ab Aquasparta, Quaest. prima disputata in corp. a nobis edita in opusculo: de Humanae Cognitionis ratione (pag. 98 seq.); ubi notanda sunt quae ibid. praemittuntur contra ontologismum. — Superius pro *quia est* et *quia tunc* non pauci codd. *quae est* et *quae tunc*.

[6] Aristot., IV. Metaph. text. 18. (III. c. 4.): Ipsum *magis* et *minus* inest entium naturae... Si igitur quod magis est propinquius est, profecto erit aliquid verum, cui propinquius est quod magis verum est.

scit, aliquid alii magis assimilari, nisi illud cognoscat; non enim scio, hunc esse similem Petro, nisi sciam vel cognoscam Petrum: omni igitur *consilianti* necessario est impressa notio summi boni [1].

Iudicium. *Iudicium* autem certum de consiliabilibus est per aliquam legem. Nullus autem certitudinaliter iudicat per legem, nisi certus sit, quod illa lex recta est, et quod ipsam iudicare non debet; sed mens nostra iudicat de se ipsa: cum igitur non possit iudicare de lege, per quam iudicat; lex illa superior est mente nostra, et per hanc iudicat, secundum quod sibi impressa est. Nihil autem est superius mente humana, nisi solus ille qui fecit eam [2]: igitur in iudicando *deliberativa* nostra pertingit ad divinas leges, si *plena resolutione* dissolvat.

Desiderium. *Desiderium* autem principaliter est illius quod maxime ipsum movet. Maxime autem movet quod maxime amatur; maxime autem amatur esse beatum; beatum autem esse non habetur nisi per optimum et finem ultimum: nihil igitur appetit humanum *desiderium* nisi quia summum bonum, vel quia est ad illud, vel quia habet aliquam effigiem illius. Tanta est vis summi boni, ut nihil nisi per illius desiderium a creatura possit amari, quae tunc fallitur et errat, cum effigiem et simulacrum pro veritate acceptat [3].

Conclusio. Vide igitur, quomodo anima Deo est propinqua, et quomodo memoria in aeternitatem, intelligentia in veritatem, electiva potentia ducit in bonitatem summam secundum operationes suas.

De habitudinibus potentiarum. 5. Secundum autem harum potentiarum *ordinem* et *originem* et *habitudinem* ducit in ipsam beatissimam Trinitatem. — Nam ex memoria *oritur* intelligentia ut ipsius proles, quia tunc intelligimus, cum similitudo, quae est in memoria, resultat in acie intellectus, quae nihil aliud est quam verbum; ex memoria et intelligentia spiratur amor tanquam nexus amborum. Haec tria, scilicet *mens generans*, *verbum* et *amor*, sunt in anima quoad memoriam, intelligentiam et voluntatem, quae sunt consubstantiales, coaequales et coaevae, se invicem circumincedentes [4]. Haec insinuant Trinitatem. Si igitur Deus perfectus est spiritus, habet *memoriam*, *intelligentiam* et *voluntatem*, habet et *Verbum* genitum et *Amorem* spiratum, qui necessario distinguuntur, cum unus ab altero producatur, non *essentialiter*, non *accidentaliter*, ergo *personaliter*.

Conclusio. Dum igitur mens se ipsam considerat, per se tanquam per speculum consurgit ad speculandam Trinitatem beatam, Patris, Verbi et Amoris, trium personarum coaeternarum, coaequalium et consubstantialium, ita quod quilibet in quolibet est aliorum, unus tamen non est alius, sed ipsi tres sunt unus Deus.

Dilatatur et iuvatur haec speculatio per lumina philosophiae. 6. Ad hanc speculationem, quam habet anima de suo principio trino et uno per trinitatem suarum potentiarum, per quas est imago Dei, *iuvatur* per lumina scientiarum, quae ipsam perficiunt et informant et Trinitatem beatissimam tripliciter repraesentant. — Philosophiae prima divisio. Nam omnis philosophia aut est *naturalis*, aut *rationalis*, aut *moralis*. Prima agit de causa essendi, et ideo ducit in *potentiam Patris;* secunda de ratione intelligendi, et ideo ducit in *sapientiam Verbi;* tertia de ordine vivendi, et ideo ducit in *bonitatem Spiritus sancti* [5].

Subdivisio 1. membri. Rursus, *prima* dividitur in metaphysicam, mathematicam et physicam. Et prima est de rerum essentiis, secunda de numeris et figuris, tertia de naturis, virtutibus et operationibus diffusivis. Et ideo prima in *primum principium, Patrem,* secunda in eius *imaginem, Filium,* tertia ducit in *Spiritus sancti donum.*

Item, 2. membri. *Secunda* dividitur in grammaticam, quae facit potentes ad exprimendum; in logicam, quae facit perspicaces ad arguendum; in rhetoricam, quae facit habiles ad persuadendum sive movendum. Et hoc similiter insinuat mysterium ipsius beatissimae Trinitatis.

Item, 3. membri. *Tertia* dividitur in monasticam, oeconomicam et politicam. Et ideo prima insinuat *primi principii innascibilitatem*, secunda *Filii familiaritatem*, tertia *Spiritus sancti liberalitatem.*

Epilogus. 7. Omnes autem hae scientiae habent regulas certas et infallibiles tanquam lumina et radios descendentes a lege aeterna in mentem nostram. Et ideo mens nostra tantis splendoribus irradiata et superfusa, nisi sit caeca, manuduci potest per semetipsam ad contemplandam illam lucem aeternam. Huius autem lucis irradiatio et consideratio sapientes suspendit in admirationem et econtra insipientes, qui non

---

[1] August., VIII. de Trin. c. 3. n. 4: Bonum hoc et bonum illud, tolle *hoc* et *illud* et vide ipsum bonum, si potes; ita Deum videbis, non alio bono bonum, sed bonum omnis boni. Neque enim in his omnibus bonis... diceremus aliud alio melius, cum vere iudicamus, nisi esset *nobis impressa notio ipsius boni*, secundum quod et probaremus aliquid et aliud illi praeponeremus. — Pro *notio* Vat., 3 et 4 *notitia*.

[2] Secundum August. locc. superius pag. 302, nota 1. allegatis. — Mox pro *deliberativa* H K L *deliberate mens.*

[3] Haec ratio exponitur a Boeth., III. de Consol. per totum. Cfr. August., II. de Lib. Arb. c. 9. n. 26, et Aristot., I. Ethic. c. 1. seqq. — Superius pro *igitur*, quod D G M omittunt, A *enim*, edd. *autem;* deinde post *nisi* supplevimus ex A B C E P *quia*, pro quo B F G H L M N *propter*.

[4] Vide I. Sent. lit. Magistri, d. III. c. 2. seq., ubi loci ex Augustino allati sunt; cfr. ibid. Comment. p. II. et supra Breviloq. p. II. c. 12. — D F G L M N *se invicem non excedentes* (de *circumincessione* cfr. I. Sent. d. 19. p. I. q. 4.). Mox post *spiritus* D F H N addunt *qui*, L *quia*.

[5] Vide supra pag. 19, nota 7. verba Augustini. — De divisione *philosophiae* cfr. infra opusculum de Reductione artium ad theologiam. — Superius pro *per quas est imago Dei* F G H K L M N *per quas imago Dei exprimitur;* subinde plures codd., inter quos B P, omittunt *ducit* secunda et tertia vice.

credunt, ut intelligant, ducit in perturbationem, ut impleatur illud propheticum [1]: *Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis, turbati sunt omnes insipientes corde.*

Cap. IV.

De speculatione Dei in sua imagine donis gratuitis reformata.

Gradus 4. 1. Sed quoniam non solum *per nos* transeundo, verum etiam *in nobis* contingit contemplari primum principium; et hoc maius est quam praecedens: ideo hic modus considerandi quartum obtinet contemplationis gradum. Mirum autem videtur, cum ostensum sit [2], quod Deus sit ita propinquus mentibus nostris, quod tam paucorum est in se ipsis primum principium speculari. (Observatio notanda.) Sed ratio est in promptu, quia mens humana, sollicitudinibus distracta, non intrat ad se per *memoriam;* phantasmatibus obnubilata, non redit ad se per *intelligentiam;* concupiscentiis illecta, ad se ipsam nequaquam revertitur per *desiderium* suavitatis internae et laetitiae spiritualis. Ideo totaliter in his sensibilibus iacens, non potest ad se tanquam ad Dei imaginem reintrare.

2. Et quoniam, ubi quis ceciderit, necesse habet ibidem recumbere, nisi apponat quis et *adiiciat, ut resurgat* [3]; (Necessitas redemptionis.) non potuit anima nostra perfecte ab his sensibilibus relevari ad contuitum sui et aeternae Veritatis in se ipsa, nisi Veritas, assumta forma humana in Christo, fieret sibi scala reparans priorem scalam, quae fracta fuerat in Adam.

Ideo, quantumcumque sit illuminatus quis lumine naturae et scientiae acquisitae, non potest intrare in se, ut in se ipso *delectetur in Domino,* (Christus solus ostium.) nisi mediante Christo, qui dicit [4]: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur et ingredietur et egredietur et pascua inveniet.* Ad hoc autem *ostium* non appropinquamus, nisi in ipsum *credamus, speremus* et *amemus.* (Necessariae fides, spes, caritas.) Necesse est igitur, si reintrare volumus ad fruitionem Veritatis tanquam ad paradisum, quod ingrediamur per *fidem, spem* et *caritatem* mediatoris Dei et hominum Iesu Christi, qui est tanquam *lignum vitae in medio paradisi.*

3. Supervestienda est igitur imago mentis nostrae tribus virtutibus theologicis, quibus anima *purificatur, illuminatur* et *perficitur,* et sic imago reformatur et conformis supernae Ierusalem efficitur et pars Ecclesiae militantis, quae est proles, secundum Apostolum, Ierusalem caelestis. (Effectus virtutum theologicarum.) Ait enim [5]: *Illa quae sursum est Ierusalem libera est, quae est mater nostra.* — Anima igitur credens, sperans et amans Iesum Christum, qui est Verbum *incarnatum, increatum* et *inspiratum,* scilicet *via, veritas* et *vita;* (Ipsae restituunt 5 sensus spirituales.) dum per *fidem* credit in Christum tanquam in Verbum *increatum,* quod est Verbum et splendor Patris [6], recuperat spiritualem *auditum* et *visum, auditum* ad suscipiendum Christi sermones, *visum* ad considerandum illius lucis splendores. Dum autem *spe* suspirat ad suscipiendum Verbum *inspiratum,* per desiderium et affectum recuperat spiritualem *olfactum.* Dum *caritate* complectitur Verbum *incarnatum,* ut suscipiens ab ipso delectationem et ut transiens in illud per ecstaticum amorem, recuperat *gustum* et *tactum.* Quibus sensibus recuperatis, dum sponsum suum videt et audit, odoratur, gustat et amplexatur, decantare potest tanquam sponsa Canticum canticorum, (Canticum canticorum.) quod factum fuit ad exercitium contemplationis secundum hunc quartum gradum, quem *nemo* capit, *nisi qui accipit* [7], quia magis est in experientia affectuali quam in consideratione rationali. In hoc namque gradu, reparatis [8] sensibus interioribus ad sentiendum summe pulcrum, audiendum summe harmonicum, odorandum summe odoriferum, degustandum summe suave, apprehendendum summe delectabile, disponitur anima ad mentales excessus, (Excessus mentales tres.) scilicet per *devotionem, admirationem* et *exsultationem,* secundum illas tres exclamationes, quae fiunt in Canticis canticorum. Quarum prima fit per abundantiam *devotionis,* per quam fit anima *sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae et thuris* [9]; secunda per excellentiam *admirationis,* per

---

[1] Psalm. 75, 5. seq. — Superius pro *ut intelligant* A *vel non intelligunt;* cfr. August., in Ioan. Evang. tr. 36. n. 7, ubi ostenditur, credendum esse, ut intelligatur, quia credendo homo fit *idoneus* ad intelligendum (Isai. 7, 9. secundum septuaginta interpretes: Nisi credideritis, non intelligetis).

[2] Cap. praeced. — De fundamentis huius cap. cfr. Breviloq. p. II. c. 10. et 12, ubi de anima, in quantum est Dei imago; p. V. c. 4, ubi de tribus virtutibus theologicis; ibid. c. 6. de sensibus spiritualibus; p. II. c. 8, ubi de triplici actu hierarchico et novem ordinibus Angelorum; Prolog. § 4, ubi de triplici intelligentia Scripturae. — Mox pro *quod tam paucorum est* non pauci recentiores codd. *tam paucos.*

[3] Isai. 24, 20: Et corruet et non adiiciet etc. Maior et melior pars codd. *ibidem incumbere, ut resurgat* non tam apte, licet haec verba habeat August., de Vera Relig. c. 42. n. 79.

[4] Ioan. 10, 9. — Ps. 36, 4: Delectare in Domino etc. — Inferius respicitur I. Tim. 2, 5: Unus et mediator Dei et hominum homo Christus Iesus. Gen. 2, 9, quod exponens August., VIII. de Gen. ad lit. c. 5. n. 9, ait: Sic et Sapientia [Prov. 3, 18.], idem ipse Christus, lignum vitae est in paradiso spirituali etc. Cfr. XIII. de Civ. Dei, c. 20. et XX. c. 26. n. 2. — Infra post *appropinquamus* plures codd. prosequuntur: *nisi in Christum credamus, in ipso speremus et eum amemus.*

[5] Gal. 4, 26: Illa autem, quae etc. — Mox allegatur Ioan. 14, 6. — De triplici statu Verbi vide Breviloq. p. IV. c. 1. in fine. — Superius pro *purificatur* A *purgatur* (cfr. supra pag. 225, nota 6.), et post *reformatur* Vat. cum nonnullis edd. addit *reficitur.*

[6] Cfr. Ioan. 1, 1. et Hebr. 1, 3. — Inferius pro *auditum ad suscipiendum* maior pars codd. *auditum suscipiendi.*

[7] Apoc. 2, 17: Nemo scit, nisi etc.

[8] Ita A B C D I P, edd. *recuperatis;* mox pro *videndum* ex multis codd. substituimus *sentiendum,* A *sentiendum vel videndum,* C *contuendum.*

[9] Cap. 3, 6. — Secundus loc. est ibid. 6, 9: Quae est ista, quae progreditur quasi aurora consurgens, pulcra ut luna,

quam fit anima sicut *aurora, luna* et *sol,* secundum processum illuminationum suspendentium animam ad admirandum sponsum consideratum; tertia per superabundantiam *exsultationis,* per quam fit anima suavissimae delectationis *deliciis. affluens, innixa* totaliter *super dilectum suum.*

Spiritus fit hierarchicus.

4. Quibus adeptis, efficitur spiritus noster *hierarchicus* ad conscendendum sursum secundum conformitatem ad illam Ierusalem supernam, in quam nemo intrat, nisi prius per gratiam ipsa in cor descendat, sicut vidit Ioannes in Apocalypsi sua [1]. Tunc autem in cor descendit, quando per reformationem imaginis, per virtutes theologicas et per oblectationes spiritualium sensuum et suspensiones excessuum efficitur spiritus noster *hierarchicus,* scilicet purgatus, illuminatus et perfectus. — Sic etiam gradibus novem ordinum insignitur, dum ordinate in eo interius disponitur *nuntiatio, dictatio, ductio, ordinatio, roboratio, imperatio, susceptio, revelatio, unctio* [2], quae gradatim correspondent novem ordinibus Angelorum, ita quod primi trium praedictorum gradus respiciunt in mente humana *naturam,* tres sequentes *industriam,* et tres postremi *gratiam.* Quibus habitis, anima intrando in se ipsam, intrat in supernam Ierusalem, ubi ordines Angelorum considerans, videt in eis Deum, qui habitans in eis omnes eorum operatur operationes. Unde dicit Bernardus ad Eugenium [3], quod « Deus in Seraphim amat ut caritas, in Cherubim novit ut veritas, in Thronis sedet ut aequitas, in Dominationibus dominatur ut maiestas, in Principatibus regit ut principium, in Potestatibus tuetur ut salus, in Virtutibus operatur ut virtus, in Archangelis revelat ut lux, in Angelis assistit ut pietas ». Ex quibus omnibus videtur *Deus omnia in omnibus* [4] per contemplationem ipsius in mentibus, in quibus habitat per dona affluentissimae caritatis.

Fit particeps 9 ordinum Angelorum.

Confirmator.

Dilatatur et iuvatur haec speculatio per Scripturam.

5. Ad huius autem speculationis gradum specialiter et praecipue adminiculatur consideratio sacrae *Scripturae* divinitus immissae, sicut philosophia ad praecedentem. Sacra enim Scriptura principaliter est de operibus reparationis. Unde et ipsa praecipue agit de fide, spe et caritate, per quas virtutes habet anima reformari, et specialissime de caritate. De qua dicit Apostolus [5], quod *est finis praecepti,* secundum quod est *de corde puro et conscientia bona et fide non ficta.* Ipsa est *plenitudo Legis,* ut dicit idem. Et Salvator noster asserit, totam Legem Prophetasque pendere in duobus praeceptis eiusdem, scilicet dilectione Dei et proximi; quae duo innuuntur in uno sponso Ecclesiae Iesu Christo, qui simul est proximus et Deus, simul frater et dominus, simul etiam rex et amicus, simul Verbum increatum et incarnatum, formator noster et reformator, ut *alpha et omega* [6]; qui etiam summus hierarcha est, purgans et illuminans et perficiens sponsam, scilicet totam Ecclesiam et quamlibet animam sanctam.

Duplex dilectio unitur in Christo.

Tota Scriptura est de Christo et Ecclesia.

6. De hoc igitur hierarcha et ecclesiastica hierarchia est tota sacra Scriptura, per quam docemur purgari, illuminari et perfici, et hoc secundum triplicem *legem* in ea traditam, scilicet naturae, Scripturae et gratiae; vel potius secundum triplicem *partem eius principalem,* legem scilicet Moysaicam purgantem, revelationem propheticam illustrantem et eruditionem evangelicam perficientem [7]; vel potissimum secundum triplicem eius *intelligentiam spiritualem: tropologicam,* quae purgat ad honestatem vitae; *allegoricam,* quae illuminat ad claritatem intelligentiae; *anagogicam,* quae perficit per excessus mentales et sapientiae perceptiones suavissimas, secundum *virtutes* praedictas tres theologicas et *sensus* spirituales reformatos et *excessus* tres supradictos et *actus mentis hierarchicos,* quibus ad interiora regreditur mens nostra, ut ibidem speculetur Deum *in splendoribus Sanctorum* [8] et in eisdem tanquam in cubilibus *dormiat in pace et requiescat,* sponso adiurante, quod non excitetur, donec de eius voluntate procedat.

Triplex lex, pars, intelligentia.

Epilogus ad 3. et 4. gradum.

7. Ex his autem duobus gradibus mediis, per quos ingredimur ad contemplandum Deum *intra nos* tanquam in speculis imaginum creatarum, et hoc quasi ad modum alarum expansarum ad volandum, quae tenebant medium locum [9], intelligere possumus, quod in divina manuducimur per ipsius animae rationalis potentias *naturaliter insitas* quantum ad earum *operationes, habitudines* et *habitus scientiales;* secundum quod apparet ex tertio gradu. — Manuducimur etiam per ipsius animae potentias *reformatas,* et hoc gratuitis *virtutibus, sensibus* spiritualibus et mentalibus *excessibus;* sicut patet ex

---

electa ut sol. Tertius ibid. 8, 5. — Inferius pro *admirandum* plures codd., inter quos etiam B, *intrandum.* Subinde pro *consideratum* B *desideratum.*

[1] Cap. 21, 2: Et ego Ioannes vidi sanctam civitatem Ierusalem novam, descendentem de caelo a Deo etc.

[2] Vat., 3 et 4 cum aliquot codd. *unitio,* M *unio;* sed cfr. Dionys., de Eccles. Hierarch. c. 4. § 10. et coll. 22. in Hexaëm. Mox pro *trium primo* ex A I et 1 substituimus *primi trium.*

[3] Sive V. de Considerat. c. 5. n. 12.

[4] Epist. I. Cor. 15, 28.

[5] Epist. I. Tim. 1, 5. — Seq. locus est Rom. 13, 10. Subinde respicitur Matth. 22, 40: In his duobus mandatis universa Lex pendet et Prophetae.

[6] Apoc. 1, 8; 21, 6. et 22, 13. — Cum plurimis et melioribus codd. ante *alpha* posuimus *ut.*

[7] Cfr. Breviloq. Prolog. § 1. seq. — Pro *illustrantem* plures codd. *illuminantem.*

[8] Psalm. 109, 3. — Subinde respicitur Ps. 4, 9: In pace in idipsum dormiam et requiescam; et Cant. 2, 7: Adiuro vos, filiae Ierusalem... ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.

[9] Isai. 6, 2: Duabus [alis] velabant facies eius et duabus velabant pedes eius et duabus volabant. — Mox pro *in divina* maior pars codd., 1 et 2 *in divinis,* B M N *divinis,* H K L *ad divina.*

quarto. Manuducimur nihilominus per *hierarchicas operationes,* scilicet purgationis, illuminationis et perfectionis mentium humanarum, per hierarchicas revelationes sacrarum Scripturarum nobis per Angelos datarum, secundum illud Apostoli, quod Lex data est *per Angelos in manu Mediatoris* [1]. Et tandem manuducimur per *hierarchias et hierarchicos ordines,* qui in mente nostra disponi habent ad instar supernae Ierusalem.

Effectus duorum gradum.

8. Quibus omnibus luminibus intellectualibus mens nostra repleta, a divina Sapientia tanquam domus Dei inhabitatur, effecta Dei filia, sponsa et amica; effecta Christi capitis membrum, soror et coheres; effecta nihilominus Spiritus sancti templum, fundatum per fidem, elevatum per spem et Deo dedicatum per mentis et corporis sanctitatem. (Caritas Christi.) Quod totum facit sincerissima caritas Christi, quae *diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* [2], sine quo Spiritu non possumus scire secreta Dei. Sicut enim *quae sunt hominis* nemo potest scire *nisi spiritus hominis, qui est in illo; ita et quae sunt Dei nemo scit nisi spiritus Dei.* — (Admonitio.) In caritate igitur radicemur et fundemur, *ut possimus comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit longitudo* aeternitatis, quae *latitudo* liberalitatis, quae *sublimitas* maiestatis et quod *profundum* sapientiae iudicantis.

Cap. V.

De speculatione divinae unitatis per eius nomen primarium, quod est esse.

Gradus 3.

1. Quoniam autem contingit contemplari Deum non solum *extra nos* et *intra nos,* verum etiam *supra nos: extra* per vestigium, *intra* per imaginem et *supra* per lumen, quod est signatum supra mentem nostram [3], quod est lumen Veritatis aeternae, cum « ipsa mens nostra immediate ab ipsa Veritate formetur »; qui exercitati sunt in primo modo intraverunt iam in *atrium* ante tabernaculum; qui vero in secundo, intraverunt in *sancta;* qui autem in tertio, intrant cum summo Pontifice in *sancta sanctorum;* ubi supra arcam sunt Cherubim gloriae obumbrantia propitiatorium; (Quid 2 Cherubim.) per quae intelligimus duos modos seu gradus contemplandi Dei invisibilia et aeterna, quorum unus versatur circa essentialia Dei, alius vero circa propria personarum.

Esse est primum Dei nomen, bonum vero secundum.

2. Primus modus primo et principaliter defigit aspectum in ipsum *esse,* dicens, quod *qui est* [4] est primum nomen Dei. Secundus modus defigit aspectum in ipsum *bonum,* dicens, hoc esse primum nomen Dei. Primum spectat potissime ad *vetus* testamentum, quod maxime praedicat divinae essentiae unitatem; unde dictum est Moysi [5]: *Ego sum qui sum;* secundum ad *novum,* quod determinat personarum pluralitatem, baptizando *in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Ideo magister noster Christus, volens adolescentem, qui servaverat Legem, ad evangelicam levare perfectionem, nomen *bonitatis* Deo principaliter et praecise attribuit. *Nemo,* inquit, *bonus nisi solus Deus.* Damascenus [6] igitur sequens Moysen dicit, quod *qui est* est primum nomen Dei; Dionysius sequens Christum dicit, quod *bonum* est primum nomen Dei.

De primo nomine.

3. Volens igitur contemplari Dei invisibilia quoad *essentiae unitatem* primo defigat aspectum in ipsum *esse* [7] et videat, ipsum esse adeo in se *certissimum,* quod non potest cogitari non esse, (Esse purissimum.) quia ipsum *esse purissimum* non occurrit nisi in plena fuga *non-esse,* sicut et *nihil* in plena fuga *esse.* (Notandum.) Sicut igitur *omnino nihil* nihil habet de *esse* nec de eius conditionibus; sic econtra ipsum *esse* nihil habet de *non-esse,* nec actu nec potentia, nec secundum veritatem rei nec secundum aestimationem nostram. (Esse cadit primo in intellectum.) Cum autem *non-esse* privatio sit essendi, non cadit in intellectum nisi per *esse* [8]; *esse* autem non cadit per aliud, quia omne, quod intelligitur, aut intelligitur ut *non ens,* aut ut *ens in potentia,* aut ut *ens in actu.* Si igitur *non ens* non potest intelligi nisi per *ens,* et *ens in potentia* non nisi per *ens in actu;* et *esse* nominat ipsum purum actum entis: *esse* igitur est quod primo cadit in intellectu, et illud *esse* est quod est purus actus [9]. Sed hoc non est *esse* particulare, quod (Notandum.)

---

[1] Gal. 3, 19. — Inferius pro *mens* [A, 1 et 2 *anima*] *nostra repleta* maior pars codd. *spiritus noster repletus,* quae etiam subinde post *inhabitatur* addit *sicque anima nostra,* sed parum congrue.

[2] Rom. 5, 5. (Post *nostris* plures codd. addunt *et corporibus*). — Seq. locus est I. Cor. 2, 11; tertius Eph. 3, 17. seq.

[3] Psalm. 4, 7: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. — Seq. sententia est Augustini; cfr. supra pag. 180, nota 10. — Subinde respicitur Exod. 25-28, ubi describitur tabernaculum.

[4] Exod. 3, 14.

[5] Exod. 3, 14. — Seq. locus est Matth. 28, 19; tertius Luc. 18, 19.

[6] Libr. I. de Fide orthod. c. 9. — Dionys., de Div. Nom. c. 3. § 1. et c. 4. § 1. Cfr. I. Sent. d. 22. q. 3. in corp.

[7] Non in *quodlibet esse,* scil. non in *esse creatum* sive arctatum, neque in illud *esse,* quod communissimo conceptu entis repraesentatur, sive in *esse* analogum, sed in illud quod exprimitur verbis: *Ego sum qui sum,* et quod, ut ait Damasc. loc. cit., est « totum *esse* in se comprehendens velut quoddam pelagus substantiae infinitum et interminatum ». Solum tale *esse* ex adverso opponitur *nihilo.* Cfr. I. Sent. d. 8. p. I. a. 1. q. 2.

[8] Cfr. supra pag. 304, nota 3. — Avicenna, Metaph. tr. 1. c. 6: Dicemus igitur, quod *ens* et *res* et *necesse* talia sunt, quod statim imprimuntur in anima *prima impressione,* quae non acquiritur ex aliis notioribus se etc. (Notandum, quod Avicenna dicit *ens,* non *esse,* de quo hic agitur).

[9] Bene observari debet differentia inter intellectum apprehendentem et resolventem, inter intellectum simpliciter reflectentem et quintum gradum contemplationis (de quibus vide infra scholion). Cum creatura sit *ens,* per ipsam quidem cognosci potest *non ens;* cum quaedam creatura in aliquo genere sit *ens in actu,* per ipsam cognosci potest *ens in potentia;* sed tunc non agitur de *perfecta* cognitione *creaturae in se,*

est *esse* arctatum, quia permixtum est cum potentia, nec *esse* analogum, quia minime habet de actu, eo quod minime est. Restat igitur, quod illud *esse* est *esse* divinum.

Caecitas nostra.

4. Mira igitur est caecitas intellectus, qui non considerat illud quod prius videt et sine quo nihil potest cognoscere. Sed sicut oculus intentus in varias [1] colorum differentias lucem, per quam videt cetera, non videt, et si videt, non advertit; sic oculus mentis nostrae, intentus in entia *particularia* et *universalia*, ipsum *esse extra omne genus*, licet primo occurrat menti, et per ipsum alia, tamen non advertit. Unde verissime apparet, quod « sicut oculus vespertilionis se habet ad lucem, ita se habet oculus mentis nostrae ad manifestissima naturae [2] »; quia assuefactus ad tenebras entium et phantasmata sensibilium, cum ipsam lucem summi *esse* intuetur, videtur sibi nihil videre; non intelligens, quod ipsa caligo summa est mentis nostrae illuminatio [3], sicut, quando videt oculus puram lucem, videtur sibi nihil videre.

Purissimum esse est primum.

5. Vide igitur ipsum purissimum *esse,* si potes, et occurrit tibi, quod ipsum non potest cogitari ut *ab alio acceptum;* ac per hoc necessario cogitatur ut omnimode *primum,* quod nec de nihilo nec de aliquo [4] potest esse. Quid enim est per se, si ipsum *esse* non est per se nec a se? — Occurrit etiam tibi ut *carens omnino non-esse,* ac per hoc ut nunquam incipiens, nunquam desinens, sed *aeternum.* — Occurrit etiam tibi ut *nullo modo in se habens,* nisi quod est ipsum *esse,* ac per hoc ut cum nullo compositum, sed *simplicissimum.* — Occurrit tibi ut *nihil habens possibilitatis,* quia omne possibile aliquo modo habet aliquid de *non-esse,* ac per hoc ut summe *actualissimum.* — Occurrit ut *nihil habens defectibilitatis,* ac per hoc ut *perfectissimum.* — Occurrit postremo ut *nihil habens diversificationis,* ac per hoc ut summe *unum.*

Aeternum. Simplicissimum. Actualissimum. Perfectissimum. Summe unum.

Esse igitur, quod est *esse* purum et *esse* simpliciter et *esse* absolutum, est *esse primarium, aeternum, simplicissimum, actualissimum, perfectissimum et summe unum.*

Haec sex attributa probantur.

6. Et sunt haec ita certa, quod non potest ab intelligente ipsum *esse* cogitari horum oppositum, et [5] unum horum necessario infert aliud. Nam quia simpliciter est *esse,* ideo simpliciter *primum;* quia simpliciter primum, ideo non est ab alio factum, nec a se ipso potuit, ergo *aeternum.* Item, quia primum et aeternum; ideo non ex aliis, ergo *simplicissimum.* Item, quia primum, aeternum et simplicissimum; ideo nihil est in eo possibilitatis cum actu permixtum, et ideo *actualissimum.* Item, quia primum, aeternum, simplicissimum, actualissimum; ideo *perfectissimum;* tali omnino nihil *deficit,* neque aliqua potest *fieri additio.* Quia primum, aeternum, simplicissimum, actualissimum, perfectissimum; ideo *summe unum.* Quod enim per omnimodam superabundantiam dicitur dicitur respectu omnium. « Quod etiam simpliciter per superabundantiam dicitur, impossibile est, ut conveniat nisi uni soli [6] ». Unde si Deus nominat *esse* primarium, aeternum, simplicissimum, actualissimum, perfectissimum; impossibile est, ipsum cogitari non esse, nec esse nisi *unum solum. Audi* igitur, *Israel, Deus tuus Deus unus est* [7]. — Si hoc vides in pura mentis simplicitate, aliqualiter perfunderis aeternae lucis illustratione.

Adduntur sex attributa diversa.

7. Sed habes unde subleveris in admirationem. Nam ipsum *esse* est primum et *novissimum,* est aeternum et *praesentissimum,* est simplicissimum et *maximum,* est actualissimum et *immutabilissimum,* est perfectissimum et *immensum,* est summe unum et tamen *omnimodum.* — Si haec pura mente miraris, maiore luce perfunderis, dum ulterius vides, quia *ideo* est *novissimum,* quia primum. Quia enim est primum, omnia operatur propter se ipsum; et ideo necesse est, quod sit finis ultimus, initium et consummatio, *alpha et omega* [8]. — Ideo est *praesentissimum,* quia aeternum. Quia enim aeternum, non fluit ab alio nec deficit a se ipso nec decurrit ab

Ex primis inferuntur secunda. Ratio prima.

Secunda.

---

de qua est sermo in hoc capitulo. Nam creatura, in quantum est *non ens* et *ens in potentia*, non cognoscitur *plene* nisi per *esse,* quod est actus purus. Haec perfecta cognitio competit animae solum in hoc *quinto* gradu; in quo Deus est etiam *primum* cognitum, a quo omnia alia cognita illustrantur, ita ut in ordine *exsecutionis* sit primum, dum respectu praecedentium graduum ipse est *primum* cognitum in ordine tantum *intentionis,* in quantum cognitio imperfecta tendit naturaliter ad perfectam. — Inferius vocibus *cum potentia* plures codd. praefigunt *esse.*

[1] K L *distentus per varias* (etiam B H M N *per varias*).

[2] Aristot., II. Metaph. text. 1. (I. brevior, c. 1.). Textus originalis post *lucem* addit *diei* (A Q, *solis*), et pro *oculus mentis nostrae* substituit *intellectus animae nostrae* (A *intellectus noster*, B H K L M N P *oculus noster,* qui etiam cum textu originali post *ita* omittunt *se habet;* cfr. supra pag. 109, nota 5.).

[3] Psalm. 138, 11: Et nox illuminatio mea in deliciis meis. Cfr. c. 7. et Breviloq. p. V. c. 6. in fine. — Quodsi quis praedicta intelligi velit de *esse* analogo sive de *esse,* quod repraesentatur communissimo conceptu entis; tunc contextus et constantissima et indubitata doctrina s. Doctoris eo tantum sensu hoc accipi permittunt, quod *esse communissimum* sub aliquo respectu considerari potest tanquam *umbra* divini *esse,* qua *implicite* et non proprie cognoscitur *primum esse* (vide infra scholion). — Pro *intuetur* plures codd. *contuetur.* Inferius pro *nihil* [H K L M N *non*] *videre* B *nihil valere videre.*

[4] Vat., 3 et 4 *ab alio* (perperam, quia hoc iam dictum fuit), 1 et 2 *de alio.* Superius post *quod ipsum* D H K L M N addunt *esse.* Codd., quos sequimur, communissime et constanter substituunt *occurrit* pro *occurret,* quod habent edd.

[5] Pro *et* H K L *quia.* Infra ante *potuit* supple: fieri.

[6] Aristot., V. Topic. c. 3. (c. 5.). Cfr. ibid. VII. c. 1. — Mox pro *nominat* D H K L M N *nominatur.*

[7] Deut. 6, 4: Audi Israel, Dominus Deus noster Dominus unus est.

[8] Vide supra pag. 307, nota 6. — Prov. 16, 4: Universa propter semetipsum operatus est Dominus. — Post pauca pro *fluit,* quod exhibent B F I O, 1 et 2, plures alii codd. *fuit,* Vat., 3 et 4 *finitur* (cfr. Boeth., V. de Consolat. prosa 6.).

uno in aliud: ergo nec habet praeteritum nec futurum, sed *esse* praesens tantum. — Ideo *maximum*, quia simplicissimum. Quia enim simplicissimum in essentia, ideo maximum in virtute, quia virtus, quanto plus est unita, tanto plus est infinita [1]. — Ideo *immutabilissimum*, quia actualissimum. Quia enim actualissimum est, ideo est actus purus; et quod tale est nihil novi acquirit, nihil habitum perdit, ac per hoc non potest mutari. — Ideo *immensum*, quia perfectissimum. Quia enim perfectissimum, nihil potest cogitari ultra ipsum melius, nobilius nec dignius, ac per hoc nihil maius; et omne tale est immensum. — Ideo *omnimodum*, quia summe unum. Quod enim summe unum est est omnis multitudinis universale principium; ac per hoc ipsum est universalis omnium causa efficiens, exemplans et terminans, sicut « causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi [2] ». Est igitur *omnimodum* non sicut omnium essentia, sed sicut cunctarum essentiarum superexcellentissima et universalissima et sufficientissima causa; cuius virtus, quia summe unita in essentia, ideo summe infinitissima et multiplicissima in efficacia.

Tertia. **Quarta.** **Quinta.** **Sexta.** **Notandum.**

Sex alia inferuntur.

8. Rursus revertentes dicamus: quia igitur *esse* purissimum et absolutum, quod est simpliciter *esse*, est *primarium* et *novissimum*, ideo est omnium *origo et finis consummans*. — Quia *aeternum* et *praesentissimum*, ideo omnes durationes ambit et intrat, quasi simul existens earum centrum et circumferentia. — Quia *simplicissimum* et *maximum*, ideo totum intra omnia et totum extra, ac per hoc « est sphaera intelligibilis, cuius centrum est ubique et circumferentia nusquam [3] ». — Quia *actualissimum* et *immutabilissimum*, ideo « stabile manens moveri dat universa ». — Quia *perfectissimum* et *immensum*, ideo est intra omnia, non inclusum, extra omnia, non exclusum, supra omnia, non elatum, infra omnia, non prostratum. — Quia vero est *summe unum* et *omnimodum*, ideo est *omnia in omnibus* [4], quamvis omnia sint multa, et ipsum non sit nisi unum; et hoc, quia per simplicissimam *unitatem*, serenissimam *veritatem* et sincerissimam *bonitatem* est in eo omnis *virtuositas*, omnis *exemplaritas* et omnis *communicabilitas*; ac per hoc *ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia* [5], et hoc, quia *omnipotens*, *omnisciens* et *omnimode bonum*, quod perfecte videre est esse beatum, sicut dictum est Moysi: *Ego ostendam tibi omne bonum*.

Cap. VI.

De speculatione beatissimae Trinitatis in eius nomine, quod est bonum.

1. Post considerationem essentialium elevandus est oculus intelligentiae ad contuitionem beatissimae Trinitatis, ut alter Cherub iuxta alterum statuatur [6]. Sicut autem visionis essentialium ipsum *esse* est principium radicale et nomen, per quod cetera innotescunt; sic contemplationis emanationum ipsum *bonum* est principalissimum fundamentum. **Gradus 6.**

2. Vide igitur et attende, quoniam optimum quod simpliciter est quo nihil melius cogitari potest; et hoc tale sic est, quod non potest recte cogitari non esse, quia omnino melius est esse quam non esse [7]; sic est, quod non potest recte cogitari, quin cogitetur trinum et unum. Nam « bonum dicitur diffusivum sui »; summum igitur bonum summe diffusivum est sui. Summa autem diffusio non potest esse, nisi sit *actualis* et *intrinseca*, *substantialis* et *hypostatica*, *naturalis* et *voluntaria*, *liberalis* et *necessaria*, *indeficiens* et *perfecta*. Nisi igitur in summo bono aeternaliter esset productio *actualis* et *consubstantialis*, et *hypostasis* [8] aeque nobilis, sicut est producens, per modum generationis et spirationis — ita quod sit aeternalis principii aeternaliter comprincipiantis — ita quod esset dilectus et condilectus, genitus et spiratus, hoc est Pater et Filius et Spiritus sanctus; nequaquam esset summum bonum, quia non *summe* se diffunderet. Nam diffusio ex tempore *in creatura* non est nisi centralis vel punctalis respectu immensitatis bonitatis aeternae [9]; unde et potest aliqua diffusio cogitari maior illa, ea videlicet, in qua diffundens communicat alteri totam substan-

Duo inferuntur. **Quid bonum et summa diffusio.** **Duplex productio.** **Ratio.**

---

[1] Libr. de Causis, propos. 17: Omnis virtus unita plus est infinita quam virtus multiplicata.

[2] Ut notat August. supra pag. 19, nota 7. allegatus. Cfr. Dionys., de Div. Nom. c. 13. § 3, ubi ostendit, unitate sublata, omnia interire et ex uno Deo omnia existere. — Superius contra fere omnes codd. pro *Quod enim summe unum est est* edd. *Quia enim summe unum, ideo.*

[3] Alan. ab Insulis, Theolog. regul. regul. 7. Cfr. I. Sent. d. 37. p. I. a. 1. q. 1. ad 3. Vide etiam supra pag. 81, nota 3. verba Gregorii. — Seq. sententia est Boeth., III. de Consolat. metr. 9: Stabilisque manens das cuncta moveri. Etiam codd. plures et 1, 2 habent *stabilis* pro *stabile*. [4] Epist. I. Cor. 15, 28.

[5] Rom. 11, 36. — Seq. locus est Exod. 33, 19.

[6] Exod. 25, 19: Cherub unus sit in latere uno, et alter in altero. — Per verba inferius posita *principium radicale* etc. insinuatur quod nunc communiter dicitur *essentia metaphysica*.

[7] Secundum Anselm.; cfr. supra pag. 47, nota 7. — De seqq. vide supra Quaest. de mysterio Trin. per totum et Breviloq. p. I. c. 2. seqq. — Sententia illa: « Bonum dicitur diffusivum sui », est secundum Dionys. supra pag. 60, nota 7. allegatum. — Supra post *optimum* supple: est.

[8] Cum A C E I P et 1, 2 substituimus *hypostasis* pro *hypostaticalis*, B *hypostalis* (!). De parenthesi cfr. I. Sent. d. 29. a. 2. et dubia; scil. *principium* « stat pro paternitate simul et spiratione » (ibid., dub. 4.).

[9] Alan. ab Insulis, Theolog. regul. regul. 7, explicans verba circa finem praeced. cap. posita *Deus est sphaera intelligibilis* etc. ait: Centrum dicitur creatura; quia, sicut tempus collatum aeternitati reputatur momentum, sic creatura, immensitati comparata, punctum vel centrum. — Pro *centralis vel punctalis* [B I P omittunt *vel punctalis*, D *centralis vel*] H K L M N perperam *essentialis;* F G legunt *non est essentialis.* Mox pro *unde et potest*, quod exhibent A B P, alii codd. et edd. perperam *unde* [edd. addunt *et*] *non potest.*

tiam et naturam. Non igitur summum bonum esset, si re, vel intellectu illa carere posset.

Si igitur potes mentis oculo contueri puritatem bonitatis, quae est actus purus principii caritative

Amor triplex.

diligentis amore *gratuito* et *debito* et ex *utroque permixto* [1], quae est diffusio plenissima per modum *naturae* et *voluntatis*, quae est diffusio per modum *Verbi*, in quo omnia dicuntur, et per modum *Doni*, in quo cetera dona donantur; potes videre, per summam boni communicabilitatem necesse esse Trinitatem Patris et Filii et Spiritus sancti. In quibus ne-

Conditiones sex.

cesse est propter summam bonitatem esse summam *communicabilitatem*, et ex summa communicabilitate summam *consubstantialitatem*, et ex summa consubstantialitate summam *configurabilitatem*, et ex his summam *coaequalitatem*, ac per hoc summam *coaeternitatem*, atque ex omnibus praedictis summam *cointimitatem*, qua unus est in altero necessario per summam circumincessionem et unus operatur cum alio per omnimodam [2] indivisionem *substantiae* et *virtutis* et *operationis* ipsius beatissimae Trinitatis.

3. Sed cum haec contemplaris, vide, ne te exi-

Monitio.

stimes comprehendere incomprehensibilem. Habes enim adhuc in his sex conditionibus considerare

Admiranda sex.

quod vehementer in stuporem admirationis inducit oculum mentis nostrae [3]. Nam ibi est summa *communicabilitas* cum personarum proprietate, summa *consubstantialitas* cum hypostasum pluralitate, summa *configurabilitas* cum discreta personalitate, summa *coaequalitas* cum ordine, summa *coaeternitas* cum emanatione, summa *cointimitas* cum emissione. Quis ad tantorum mirabilium aspectum non consurgat in admirationem? — Sed haec omnia certissime intelligimus esse in beatissima Trinitate, si levamus ocu-

Inferuntur ex bonitate.

los ad superexcellentissimam *bonitatem*. Si enim ibi est summa *communicatio* et vera diffusio, vera est ibi origo et vera distinctio; et quia totum communicatur, non pars; ideo [4] ipsum datur, quod habetur, et totum: igitur emanans et producens et distinguuntur proprietatibus et sunt essentialiter unum. Quia igitur *distinguuntur* proprietatibus, ideo habent personales proprietates et hypostasum pluralitatem et originis emanationem et ordinem non posterioritatis, sed originis, et emissionem non localis mutationis, sed gratuitae inspirationis, per rationem auctoritatis producentis, quam habet mittens respectu missi. — Quia vero sunt *unum* substantialiter, ideo oportet, quod sit unitas in essentia et forma et dignitate et aeternitate et existentia et incircumscriptibilitate. — Dum

Duplex contemplatio.

ergo haec per se *singillatim consideras*, habes unde veritatem contempleris; dum haec *ad invicem confers*, habes unde in *admirationem* altissimam suspendaris: et ideo, ut mens tua per admirationem in admirabilem ascendat contemplationem, haec simul sunt consideranda.

4. Nam et Cherubim hoc designant, quae se

Quid significent duo Cherubim.

mutuo aspiciebant. Nec hoc vacat a mysterio, quod respiciebant *se versis vultibus in propitiatorium* [5] ut verificetur illud quod dicit Dominus in Ioanne: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum.* Nam

Simul admiranda incarnatio.

admirari debemus non solum conditiones Dei essentiales et personales *in se*, verum etiam *per comparationem* ad supermirabilem unionem Dei et hominis in unitate personae Christi.

5. Si enim Cherub es *essentialia* Dei contem-

De primo Cherub.

plando, et miraris, quia simul est divinum *esse primum* et novissimum, *aeternum* et praesentissimum, *simplicissimum* et maximum seu incircumscriptum, *totum ubique* et nusquam comprehensum, *actualissimum* et nunquam motum, *perfectissimum* et nihil habens superfluum nec diminutum, et tamen immensum et sine termino infinitum, *summe unum*, et tamen omnimodum, ut omnia in se habens, ut omnis virtus, omnis veritas, omne bonum; respice ad *pro-*

Respiciendum ad mira in incarnatione.

pitiatorium et mirare, quod in ipso principium primum iunctum est cum postremo, *Deus* cum homine sexto die formato [6], *aeternum* iunctum est cum homine temporali, in plenitudine temporum de Virgine nato, *simplicissimum* cum summe composito, *actualissimum* cum summe passo et mortuo, *perfectissimum* et immensum cum modico, *summe unum* et *omnimodum* cum individuo composito et a ceteris distincto, homine scilicet Iesu Christo.

6. Si autem alter Cherub es *personarum pro-*

De secundo Cherub.

pria contemplando, et miraris, *communicabilitatem* esse cum proprietate, *consubstantialitatem* cum pluralitate, *configurabilitatem* cum personalitate, *coaequalitatem* cum ordine, *coaeternitatem* cum productione, *cointimitatem* cum emissione, quia Filius missus est a Patre, et Spiritus sanctus ab utroque, qui tamen semper est cum eis et nunquam recedit ab eis; respice in propitiatorium et mirare, quia in

Item, ad alia mira in eadem.

Christo stat *personalis unio* cum trinitate substantiarum [7] et naturarum dualitate; stat *omnimoda consensio* cum pluralitate voluntatum, stat Dei et hominis *compraedicatio* cum pluralitate proprietatum,

---

[1] Hanc divisionem amoris proponit Richard. a S. Vict., V. de Trin. c. 16. seqq. Cfr. tom. I. pag. 57, nota 7. et pag. 199, nota 4. — De seq. propos. cfr. supra pag. 87, nota 1; pag. 211, nota 3. et I. Sent. lit. Magistri, d. XVIII. c. 1.

[2] B D H K M N *summam.*

[3] A *tuae.*

[4] Ita D F H K L N; alii codd. et edd. *idem.*

[5] Exod. 25, 20: Respiciantque se mutuo versis etc. (Non pauci codd. *in propitiatorio).* — Seq. locus est Ioan. 17, 3: Haec est autem etc.

[6] Gen. 1, 26. — Expositio haec est secundum Irenaeum; cfr. supra pag. 241, nota 6. — De incarnatione vide Breviloq. p. IV. c. 1. seqq. — Pro *postremo* M *extremo.*

[7] Cfr. supra c. 1. n. 3. et pag. 61, nota 10. — Maior pars codd. omittit *respice in propitiatorium et.*

stat *coadoratio* cum pluralitate nobilitatum, stat *coexaltatio* super omnia cum pluralitate dignitatum, stat *condominatio* cum pluralitate potestatum.

Effectus huius considerationis.

7. In hac autem consideratione est perfectio illuminationis mentis, dum quasi in sexta die videt hominem factum ad imaginem Dei [1]. Si enim *imago* est similitudo expressiva, dum mens nostra contemplatur in Christo Filio Dei, qui est imago Dei invisibilis per naturam, humanitatem nostram tam mirabiliter exaltatam, tam ineffabiliter unitam, videndo simul in unum primum et ultimum, summum et imum, circumferentiam et centrum, *alpha et omega*, causatum et causam, Creatorem et creaturam, *librum* scilicet *scriptum intus et extra;* iam pervenit ad quandam rem perfectam, ut cum Deo ad perfectionem suarum illuminationum in sexto gradu quasi in sexta die perveniat; nec aliquid iam amplius restet nisi dies requiei, in qua per mentis excessum requiescat humanae mentis perspicacitas *ab omni opere, quod patrarat* [2].

Restat requies diei septimi.

Cap. VII.

De excessu mentali et mystico, in quo requies datur intellectui, affectu totaliter in Deum per excessum transeunte.

Transitus supra se ipsum.

1. His igitur sex considerationibus excursis tanquam *sex gradibus throni veri* Salomonis, quibus pervenitur ad pacem, ubi verus pacificus in mente pacifica tanquam in interiori Hierosolyma requiescit; tanquam etiam *sex alis Cherub*, quibus mens veri contemplativi plena illustratione supernae sapientiae valeat sursum agi; tanquam etiam *sex diebus primis*, in quibus mens exercitari habet, ut tandem perveniat ad sabbatum quietis [3]; postquam mens nostra contuita est Deum *extra se* per vestigia et in vestigiis, *intra se* per imaginem et in imagine, *supra se* per divinae lucis similitudinem super nos relucentem et in ipsa luce, secundum quod possibile est secundum statum viae et exercitium mentis nostrae; cum tandem in *sexto* gradu ad hoc pervenerit, ut speculetur in principio primo et summo et mediatore *Dei et hominum*, Iesu Christo [4] ea quorum similia in creaturis nullatenus reperiri possunt, et quae omnem perspicacitatem humani intellectus excedunt: restat, ut haec speculando transcendat et transeat non solum mundum istum sensibilem, verum etiam semetipsam; in quo transitu Christus est *via* et *ostium* [5], Christus est *scala* et *vehiculum* tanquam *propitiatorium super arcam Dei collocatum* et *sacramentum a saeculis absconditum.*

Per Christum.

2. Ad quod propitiatorium qui aspicit plena conversione vultus, aspiciendo eum in cruce suspensum per fidem, spem et caritatem, devotionem, admirationem, exsultationem, appretiationem, laudem et iubilationem; *pascha*, hoc est transitum [6], cum eo facit, ut per virgam crucis transeat mare rubrum, ab Aegypto intrans desertum, ubi gustet *manna absconditum*, et cum Christo requiescat in tumulo quasi exterius mortuus, sentiens tamen, quantum possibile est secundum statum viae, quod in cruce dictum est latroni cohaerenti Christo: *Hodie mecum eris in paradiso.*

Pascha cum Christo.

3. Quod etiam ostensum est beato Francisco, cum in excessu contemplationis in monte excelso — ubi haec, quae scripta sunt, mente tractavi — apparuit Seraph sex alarum in cruce confixus, ut ibidem a socio eius, qui tunc cum eo fuit, ego et plures alii audivimus; ubi in Deum transiit per contemplationis excessum; et positus est in exemplum perfectae *contemplationis*, sicut prius fuerat *actionis*, tanquam alter *Iacob* et *Israel* [7], ut omnes viros vere spirituales Deus per eum invitaret ad huiusmodi transitum et mentis excessum magis exemplo quam verbo.

Franciscus exemplum perfectae contemplationis.

Modus huius transitus.

4. In hoc autem transitu, si sit perfectus, oportet quod relinquantur omnes intellectuales operationes, et apex affectus totus transferatur et transformetur in Deum. Hoc autem est mysticum et secretissimum, quod *nemo novit, nisi qui accipit* [8], nec accipit nisi qui desiderat, nec desiderat nisi quem ignis Spiritus sancti medullitus inflammat, quem Christus misit in terram. Et ideo dicit Apostolus [9], hanc mysticam sapientiam esse per Spiritum sanctum revelatam.

Sapientia mystica.

Quomodo veniatur ad eam.

5. Quoniam igitur ad hoc nihil potest natura, modicum potest industria, parum est dandum inquisitioni, et multum unctioni; parum dandum est linguae, et plurimum internae laetitiae; parum dandum

---

[1] Gen. 1, 26. — Inferius respicitur Apoc. 1, 8: Ego sum alpha et omega, principium et finis etc. (Post *primum* plures codd. addunt *principium*); Apoc. 5, 1. et Ezech. 2, 9: Qui [liber] erat scriptus intus et foris (cfr. Breviloq. p. II. c. 11.).

[2] Gen. 2, 2: Et requievit die septimo ab universo opere etc. Cfr. Breviloq. p. II. c. 2. — Pro *restet* A G K L M N *restat.*

[3] Vide supra c. 1. n. 5, ubi haec consideratio tanquam principium contemplationis constituitur. — Superius pro *supernae* B D H K N *aeternae.*

[4] Epist. I. Tim. 2, 5. Verba vide supra pag. 306, nota 4.

[5] Ioan. 14, 6. et 10, 7. — Subinde respicitur Exod. 25, 20. et Eph. 3, 9: Dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo.

[6] Exod. 12, 11: Et comedetis [agnum paschalem] festinanter; est enim *phase*, id est transitus, Domini. — Subinde respicitur Exod. 14, 16. seqq. (de virga etc.) et 16, 15. (de manna), pro quo allegatur Apoc. 2, 17: Vincenti dabo manna absconditum. Seq. textus est Luc. 23, 43.

[7] Gen. 35, 10: Non vocaberis ultra *Iacob*, sed *Israel* erit nomen tuum. Cfr. supra Prolog. — Vat., 3 et 4 *Iacob mutatus in Israel.* Superius vocibus *excessu contemplationis* non pauci codd. interserunt *mentis seu.*

[8] Apoc. 2, 17: Nemo scit, nisi etc. — Subinde respicitur Luc. 12, 49: Ignem veni mittere in terram. — Superius post *oportet* C allegat quaedam verba Dionys., de Mystica Theolog. c. 3. circa finem et de Div. Nom. c. 7. § 3.

[9] Epist. I. Cor. 2, 10. seqq. — Subinde respicitur I. Ioan. 2, 20. et 27. (de unctione).

est verbo et scripto, et totum Dei dono, scilicet Spiritui sancto; parum aut nihil dandum est creaturae, et totum creatrici essentiae, Patri et Filio et Spiritui sancto, dicendo cum Dionysio[1] ad Deum Trinitatem: « Trinitas superessentialis et superdeus et superoptime Christianorum inspector theosophiae, dirige nos in mysticorum eloquiorum superincognitum et superlucentem et sublimissimum verticem; ubi nova et absoluta et inconversibilia theologiae mysteria secundum superlucentem absconduntur occulte docentis silentii caliginem in obscurissimo, quod est supermanifestissimum, supersplendentem, et in qua omne relucet, et invisibilium superbonorum splendoribus superimplentem invisibiles intellectus ». Hoc ad Deum. Ad amicum autem, cui haec scribuntur, dicatur cum eodem: « Tu autem, o amice, circa mysticas visiones, corroborato itinere, et sensus desere et intellectuales operationes et sensibilia et invisibilia et omne non ens et ens, et ad unitatem, ut possibile est, inscius restituere ipsius, qui est super omnem essentiam et scientiam. Etenim te ipso et omnibus immensurabili et absoluto purae mentis excessu[2], ad superessentialem divinarum tenebrarum radium, omnia deserens et ab omnibus absolutus, ascendes[3] ».

Allocutio ad Deum.

Exhortatio.

6. Si autem quaeras, quomodo haec fiant, interroga gratiam, non doctrinam; desiderium, non intellectum; gemitum orationis, non studium lectionis; sponsum, non magistrum; Deum, non hominem; caliginem, non claritatem; non lucem, sed ignem totaliter inflammantem et in Deum excessivis unctionibus et ardentissimis affectionibus transferentem. Qui quidem *ignis* Deus est, et huius *caminus est in Ierusalem*[4], et Christus hunc accendit in fervore suae ardentissimae passionis, quem solus ille vere percipit, qui dicit: *Suspendium elegit anima mea, et mortem ossa mea.* Quam mortem qui diligit videre potest Deum, quia indubitanter verum est: *Non videbit me homo et vivet.* — Moriamur igitur et ingrediamur in caliginem, imponamus silentium sollicitudinibus, concupiscentiis et phantasmatibus; transeamus cum Christo crucifixo *ex hoc mundo ad Patrem*[5], ut, ostenso nobis Patre, dicamus cum Philippo: *Sufficit nobis;* audiamus cum Paulo: *Sufficit tibi gratia mea;* exultemus cum David[6] dicentes: *Defecit caro mea et cor meum, Deus cordis mei et pars mea Deus in aeternum. Benedictus Dominus in aeternum, et dicet omnis populus: Fiat, fiat.* Amen. EXPLICIT ITINERARIUM IN DEUM.

Via et media supernaturalia.

Amor Christi.

Exhortatio.

SCHOLION

Aurei huius opusculi doctrina a viris etiam doctis non raro vel imperfecte, vel omnino perperam intellecta est. Nonnulli enim aliquas eiusdem propositiones non in rigore verborum intelligendas, sed benigna quadam interpretatione exponendas sive excusandas esse censuerunt, utpote dictas in libro *mystico*, non scientifice theologico. Alii non pauci quibusdam loquendi modis ibi occurrentibus abusi sunt ad confirmandas proprias suas opiniones falsas. — Considerata huius libelli sublimitate et expositionis brevitate, non est mirum, quod erroneae interpretationes elapsae sint sive parum versatis in doctrina seraphici Doctoris, sive specialem indolem totumque contextum huius scripti non attendentibus. Attamen a sapientissimis viris ultimorum saeculorum hic libellus recte celebratus est ut prorsus in genere suo singularis, mira arte compositus et nunquam satis laudandus. Reapse continet documenta sana, altissima, saluberrima et diligenti verborum electione expressa; totaque doctrina omnino consentanea est ei quam Sanctus in scriptis suis theologicis profitetur et diffusius exponit. Hoc satis constare potest iam per testimonia a nobis in notis allegata; quoad pauca quaedam difficiliora remittimus lectorem ad Quaestionem disputatam supra pag. 17 denuo impressam et cum aliis auctorum scholae Bonaventurianae quaestionibus primo in opusculo *de Humanae Cognitionis ratione* a nobis typis Collegii S. Bonaventurae 1883 publicatam, praesertim ad praeambulam Dissertationem (ibid. pag. 1-47).

In commodum tamen lectoris visum est opportunum breves quasdam observationes hic subiicere, ut via paretur facilior ad rectam difficiliorum locorum intelligentiam.

---

[1] De Mystica Theolog. c. 1. § 1, ubi etiam seq. locus occurrit. Bonav. affert verba secundum versionem Scoti Erigenae, cum qua circa medium primae sententiae pro *absconditam* substituimus *absconduntur* (G *abscondunt*, NP *absconditum*). Pro verbis, quae inter primum et secundum textum ponuntur *Hoc ad Deum... eodem*, DGM cum originali substituunt *Mihi quidem haec opto.*

[2] In Graeco: Τῇ γὰρ ἑαυτοῦ καὶ πάντων ἀσχέτῳ καὶ ἀπολύτῳ καθαρῶς ἐκστάσει. Sensus est: Dum te ipsum et omnia superexcedis etc.

[3] Praeter locc. supra pag. 260, nota 3. allegatos cfr. III. Sent. d. 23. dub. 4. — Auctores catholici de mystica theologia scribentes communiter approbant hanc S. Bonav. doctrinam, quam accepit a laudato Dionysio, quod scil. in animis perfectis detur sublimis quidam gradus contemplationis supernaturalis et infusae, quam vocant contemplationem *puram*, quia fit sine concursu phantasmatum. Item docent, quod ad hunc contemplationis gradum pertineat illa *oratio in caligine*, de qua auctor noster hic loquitur. De his cfr. Dionys. Carthus. in suo Commentar. ad Dionys. Areopag. Inter recentiores autem de *pura contemplatione* loquitur Philipp. a Ss. Trinitate, Sum. theol. myst. p. II. tr. 3. discurs. 2. a. 2, ubi melius determinat quod in contrarium docuerat in sua Sum. philos. II. II. q. 44. a. 6; nec non Scaramelli, Direttorio mistico, tr. 2. c. 15. n. 166-172; de *oratione in caligine* Philipp. a Ss. Trin. loc. cit. a. 3; Scaramelli c. 8. n. 80-85.

[4] Isai. 31, 9: Caminus eius in Ierusalem. — Seq. locus est Iob 7, 15; tertius Exod. 33, 20.

[5] Ioan. 13, 1. — Seq. locus est ibid. 14, 8; tertius II. Cor. 12, 9.

[6] Psalm. 72, 26. et 105, 48: Benedictus Dominus Deus Israel a saeculo et usque in saeculum, et dicet etc.

1. Quoad indolem opusculi peculiarem notamus, quod recte quidem recensetur inter opera *mystica*, quin tamen suo loco inter opera ad scientiam *theologicam* et etiam *philosophicam* spectantia privandum sit. Est opus *mysticum*, spectatis tum *fine* ab auctore intento tum animi *dispositionibus*, quas idem in legentibus requirit; quod manifeste constat ex Prologo et initio 1. capituli. Non enim auctor eo consilio scripsit, ut more scholarum doceat scientiam pure theoreticam, vel confutet errores, sed ut directe promoveat devotionem et divinorum contemplationem. Dicit enim: « Vacare volentibus ad Deum magnificandum, admirandum et etiam degustandum speculationes subiectas propono » (Prolog. n. 4.). Pro *dispositione* autem lectoris non sufficere dicitur intellectus humanus, quantumvis acutus et excultus, ne adiunctis quidem principiis, quae fides omnibus Christianis proponit; sed ipse sit « *vir desideriorum* », sit praeventus gratia, humilis, pius, compunctus, devotus et contemplationi addictus; quia, ut observatur, « parum aut nihilum est speculum exterius propositum, nisi speculum mentis nostrae tersum fuerit et politum ». Immo, quasi eventus futuros praesagiens, auctor praemonet, deficiente illa ad contemplationem dispositione, et mentis oculo male disposito, cavendum esse, « ne forte ex ipsa radiorum speculatione in graviorem incidas foveam tenebrarum » (ibid. n. 4.). Requiritur igitur ad bene hoc libello fruendum ille *oculus contemplationis*, de quo, agens de triplici oculo, Sanctus loquitur supra Breviloq. p. II. c. 12. (cfr. de dono contemplationis II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. in corp. et ad 6.).

Nihilominus pars, ut ita dicam, *materialis* huius opusculi, quae proponit ipsa *obiecta* consideranda, sumta est ex disciplinis theologicis et philosophicis; et haec docte ac profunde exhibet recondita quaedam philosophiae christianae documenta de *multiplici relatione* tum naturalis tum supernaturalis ordinis, quam res creatae habent ad primam causam efficientem, exemplarem et finalem. Omnia enim a Deo in ordine naturali et supernaturali, reali et ideali causata quasi specula quaedam oculo mentis purgato et illuminato proponuntur ad contemplanda divina attributa et Trinitatis et incarnationis mysteria. Dum igitur vulgares libri meditationum ipsa fidei mysteria plurima meditanda utiliter exhibent; hic proponit arcanum illum *nexum*, quo ordo creaturarum naturalis et supernaturalis coniungitur cum primo principio, quod, teste Augustino, est omnium « causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi ». Ita fieri potest, ut « secundum statum conditionis nostrae ipsa rerum universitas sit scala ad ascendendum in Deum » (c. 1. n. 2.).

2. Notandae sunt tres *distinctiones*. — a. Triplex est creaturarum *comparatio et dependentia ad Deum*: « aut sicut ad *principium creativum*, aut sicut ad *obiectum motivum*, aut sicut ad *donum inhabitativum*. Primo modo comparatur ad ipsum omnis eius *effectus*, secundo modo omnis *intellectus*, tertio modo omnis *spiritus iustus et Deo acceptus*. Omnis enim *effectus*, quantumcumque parum habens de *esse*, habet Deum sicut principium. Omnis *intellectus*, quantumcumque parum habens de lumine, natus est per cognitionem et amorem capere Deum. Omnis autem *spiritus iustus et sanctus* habet donum Spiritus S. sibi infusum » (Breviloq. p. II. c. 12.). — Cum hac distinctione cohaeret alia de quatuor gradibus eius cognitionis Dei, quae haberi potest *in via*. « Cognoscitur enim Deus in *vestigio*, cognoscitur in *imagine*, cognoscitur et in *effectu gratiae*, cognoscitur etiam per intimam *unionem Dei et animae*; iuxta quod dicit Apostolus [I. Cor. 6, 17.]: *Qui adhaeret Deo unus spiritus est.* Et haec est cognitio excellentissima, quam docet Dionysius, quae quidem est in ecstatico amore et elevat supra cognitionem fidei secundum statum communem » (III. Sent. d. 24. dub. 4.).

b. Triplex est *modus existentiae rerum*. « Res tripliciter habent *esse*, scilicet in *materia* vel natura propria, in *intelligentia creata* et in *arte aeterna*; secundum quae tria dicit Scriptura: *Dixit Deus: fiat; fecit, et factum est* » (Breviloq. p. II. c. 12; cfr. ibi Prolog. § 3; I. Sent. d. 36. a. 2. q. 2. in corp. et II. Sent. d. 3. p. II. a. 2. q. 1. fundam. 6; Quaest. disp. de scientia Christi, q. 4. in corp.).

c. Triplici modo *intellectus se vertere potest* ad considerandum creaturarum speculum tum exterius tum interius; quia « sensus carnis [et idem valet de sensu interiore] aut deservit intellectui *rationabiliter investiganti*, aut *fideliter credenti*, aut *intellectualiter contemplanti* » (hic c. 1. n. 10.). Unde triplici modo intellectus *transire* potest ab effectibus ad causas, a creatura ad Deum, scilicet vel sola vi luminis naturalis et modo philosophico, vel adiunctis fidei principiis, vel etiam donis Spiritus S. illuminantibus.

3. Circa modum, quo intellectus *rationabiliter investigans* transit, praesertim ab imagine interiore ad Deum, notanda est alia distinctio inter intellectum *apprehendentem* et *resolventem*, et resolventem vel *semiplene*, vel *plene*; qua distinctione etiam intelligitur ratio cognitionis *explicitae* et *implicitae*, et quo sensu verum sit, quod ens creatum non possit cognosci ab intellectu *plene resolvente*, nisi iuvetur ab intellectu primi entis (c. 3. n. 3. et c. 5. n. 3. cum notis.). — Dicit igitur de hoc S. Doctor (I. Sent. d. 28. dub. 1.): « Quantum ad intellectum *apprehendentem* non potest intelligi aliquid sine aliquo, quod est ei *ratio intelligendi*, sicut *Deus* praeter deitatem et *homo* praeter humanitatem; potest tamen intelligi *effectus*, non intellecta *causa*, et *inferius*, non intellecto *superiori*, quia potest quis apprehendere *hominem*, non intellecto aliquo superiorum. Et sic dicit Philosophus, quod qui *unum* dicit quodam modo *multa* dicit, non *simpliciter*, sed *quodam modo*, quia *implicite*. — Alio modo contingit aliquid intelligere praeter alterum intellectu *resolvente*; et iste intellectus considerat ea quae sunt rei essentialia, sicut potest intelligi subiectum sine propria passione. Et hoc potest esse dupliciter: aut intellectu *resolvente plene* et perfecte, aut intellectu deficiente et *resolvente semiplene*. Intellectu *resolvente semiplene* potest intelligi, aliquid esse, non intellecto primo ente. Intellectu autem *resolvente perfecte* non potest intelligi aliquid, primo ente non intellecto ». Cfr. II. Sent. d. 1. p. II. dub. 2, ubi docetur, quod *esse*, abstracta *bonitate*, « potest intelligi intellectu *apprehendente* et intellectu *semiplene resolvente*; sed intellectu *plene ad causas comparante* non potest intelligi, non intellecto illo ».

4. Licet « omnis creatura magis ducat in Deum quam in aliquod aliud » (I. Sent. d. 3. p. I. q. 2.), tamen, cum cognitio actualis incipiat a sensu et ab exteriore ad interius, ab imperfecto ad perfectius progrediatur; intellectui adhuc rudiori vix alia via *rationabiliter investigandi* Deum aperta est, nisi ascendendo a mundo sensibili sive a *vestigio* Dei. Hinc dicitur: « Primum gradum ascensionis collocemus in imo, ponendo totum istum mundum *sensibilem* nobis tanquam speculum, per quod transeamus ad Deum, opificem summum » (c. 1. n. 9.). Porro umbrae creaturarum et vestigia sunt « proposita mentibus adhuc rudibus et sensibilibus, ut per sensibilia, quae vident, transferantur ad intelligibilia, quae non vident, tanquam per signa ad signata » (c. 2. n. 11.). — Tamen auctor parum moratur in describendis rebus particularibus mundi sensibilis (c. 1.), sed continuo transit (c. 2.) a mundo *materiali* (reali) ad mundum *idealem* sive ad illud *esse* non physicum, sed metaphysicum, quod mundus habet in mente humana. Ipse enim intellectus *apprehendens* naturaliter et necessario supergreditur ordinem existendi concretum rerum particularium et contingentium, quarum species abstrahendo et depurando in se concipit, et ita res super ordinem materialem quasi elevat et induit quodam spiritualis ordinis vestimento, id est quibusdam proprietatibus idealibus, scilicet universalitatis, immutabilitatis, aeternitatis et necessitatis, quae ipsi ordini reali rerum materialium minime conveniunt. Porro, ordo ille idealis supremam *radicem* et *ultimum fundamentum* habet in Deo et ducit in ipsum. « Veritates intellectae *fundantur in aliquo aeterno*. Fundantur autem in ipsa prima Veritate sicut in causa universali, contentiva omnis veritatis » (S. Thom., S. c. Gent. II. c. 84.). « Regulae (intellectus) incommutabiles radicantur in luce aeterna et ducunt in eam » (S. Bonav., Hexaëm. collatio 2.). « Hinc ipse intellectus, considerans conditiones entis secundum relationem causae ad causatum, *transfert se ab effectu ad causas et transit ad rationes aeternas* » (ibid. coll. 5.). Hic transitus

fieri potest arguendo et resolvendo ab intellectu *rationabiliter investigante*; perfectius autem fit ab eodem illuminato et *intellectualiter* contemplante. — Ordo hic *idealis*, vulgari intellectui obscurus et fere ignotus, a S. Bonaventura, duce S. Augustino, praecipuo studio in capp. 2. 3. 5. 6. proponitur, ut oculus contemplativus *transeat* ad divina contemplanda. Supposito triplici illo *esse* eiusdem rei, talis transitus non difficulter intelligitur; attamen bene attendendum est, quod alia est ratio et via, qua intellectus transit ab ordine *reali* ad *idealem*, et alia, qua ab hoc ascendit ad ordinem *divinum* (cfr. de hoc Dissertatio cit. pag. 22-25).

5. Communiter antiqui Scholastici cum S. Thoma (de Verit. q. 22. a. 2. ad 1.) docuerunt, « quod omnia cognoscentia *cognoscunt implicite Deum in quolibet cognito* » (cfr. cit. Dissert. pag. 17. 18); et secundum hanc *implicitam* et *confusam* qualemcumque cognitionem dici posse asserunt, naturaliter notam esse existentiam Dei (S. Thom., S. I. q. 2. a. 1. ad 1.). « Motus ergo nostri intellectus, dum intelligit, dum ratiocinatur, a cognitione *implicita* Dei incipit et in cognitionem explicitam Dei terminatur »; ita cl. P. Lepidi O. Praed. (Period. *Divus Thomas* 1881, n. 11. seqq.).

6. Inter mentem humanam et Deum, quatenus est suprema « causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi », nulla creatura est intermedia; hoc tamen non impedit, quominus creaturae sint medium *disponens* et quasi manuducens ad cognitionem Dei, ut bene explicat S. Bonav. I. Sent. d. 3. p. I. q. 3. ad 1. et II. Sent. d. 3. p. II. a. 2. q. 2. ad 6. — Licet igitur intellectus humanus in statu viae minime Deum cognoscat *immediate*, sed tantum in speculo creaturarum; recte tamen dicitur in se ipso *coniunctus Deo*, *Deo proximus*, vel *pertingens ad Deum*, ut passim occurrit hic c. 2. et 3. et apud Augustinum docentem, naturam intelligibilem *connecti* non solum intelligibilibus, verum etiam immutabilibus rebus (I. Retract. c. 8. n. 2.). Monet tamen Seraphicus (Quaest. disp. de scientia Christi, q. 4. ad 19.): « Pauci sunt, qui isto modo illas rationes sciant se attingere; immo, quod plus est, pauci sunt, qui velint hoc credere, quia difficile videtur intellectui ad aeterna contemplanda nondum elevato, quod ita habeat Deum praesentem et propinquum, cum tamen dicat Paulus (Act. 17, 27.), quod *non longe est ab unoquoque nostrum* ».

7. Communis item sententia ut certum docet *concursum Dei generalem*, activum et immediatum ad quaslibet actiones creaturarum; unde « lumen creatum non potest perficere operationem suam *absque aliqua cooperatione luminis increati*, per quod illuminatur omnis homo, qui venit in hunc mundum ». (S. Bonav., II. Sent. d. 28. a. 2. q. 3. in corp.). Nam « in hoc continuo Deus operatur in mente, quod in ipsa lumen naturale causat *et ipsum dirigit ad videndum*; et *sic* mens non sine operatione causae primae in suam operationem procedit » (S. Thom., Opusc. 63, sive in librum Boethii de Trin. q. 1. a. 1. ad 6.). Haec immediata cooperatio primae lucis vocatur ab Augustino et Scholasticis quaedam mentium *irradiatio* sive *illuminatio*, quae praeter intellectum creatum suo modo est quoddam supremum *principium*, *quo* cognoscitur; sive, ut S. Bonav. dicit, ipsa est ratio *motiva*, in *aliud ductiva*, sive *regulans*; et hoc sensu « ad modum candelabri relucet lux veritatis in facie nostrae mentis » (c. 3. n. 1.); tamen prima lux non est *principium*, *quod* (directe) cognoscitur, sive obiectum *terminans*, *quietans* et *in se* ducens. De hoc agit tota q. 4. inter Qq. disput. de scientia Christi, quae magis explicatur a Matth. ab Aquasparta (de Ilum. Cognitionis ratione, pag. 87-108; cfr. ibid. Dissert. cit. pag. 26-44). Summi momenti est tum haec *distinctio* inter cognitionis *principium quo* et *principium quod*, sive inter *medium* (ratio) et *obiectum* cognoscendi, tum *doctrina* omnium Scholasticorum, quod aliquid potest esse medium *quo* sive *ratio cognoscendi*, quin ipsum sit *obiectum* cognitionis, ita ut « *lateat* ut obiectum cognitionis, sed *pateat* ut ratio cognoscendi » (sic Matth. ab Aquasparta, q. disp. 3. ad 4; cfr. ibid. ad 6. et S. Thom., I. Sent. d. 3. q. 4. ad 5.). Praecipue propter neglectam hanc distinctionem et doctrinam exortae sunt falsae Itinerarii interpretationes, de quibus continuo agimus.

8. His suppositis, genuinus sensus aliquorum loquendi modorum, qui ex Augustino sumti sunt, patere potest, simulque falsitas quarundam interpretationum, quae duplicem errorem seraphico Doctori imposuerunt.

Primo enim dictum est, eum consentire ontologismo Malebranchii, quasi docuerit, veritates intellectuales cognosci *formaliter* in rationibus aeternis. Attamen eiusdem testimoniis irrefragabilibus iam toties demonstratum est, ab ipso admitti pro hac vita ne « *exilem* » quidem gradum *immediatae* Dei cognitionis, nec in *altissima contemplatione* (saltem ordinarie), nec ullum transitum ad rationes aeternas, nisi eum quo intellectus « transfert se ab *effectu* ad causas ». « Unde si quae auctoritates id dicere inveniantur, quod Deus in praesenti ab homine videtur et cernitur, non sunt intelligendae, quod videtur *in sua essentia, sed quod in aliquo effectu inferiori* cognoscitur » (II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. in corp.). Ipsi Angeli *naturali* cognitione non poterant Deum cognoscere nisi « per *effectus*. Cognoscitur autem Deus per *effectus visibiles* et per *substantias spirituales* et per *influentiam luminis connaturalis potentiae cognoscenti*, quod est similitudo quaedam Dei, non abstracta, sed infusa, inferior Deo, quia in inferiori natura, sicut dicit Augustinus » (IX. de Trin. c. 11. n. 16). Ita II. Sent. d. 3. p. II. a. 2. q. 2. ad 4. Plura vide I. Sent. d. 3. p. I. q. 1. scholion et cit. Dissert. pag. 7-12. — Mirum videtur, quod de genuina doctrina S. Bonaventurae propter quasdam male intellectas formulas huius Itinerarii potuerit dubitari, cum in eodem clarissime (c. 1. 2. 3.) non nisi ascensionem *a creaturis* ad Deum doceat; et quando adhibet verba *videre Deum*, se explicet additis aliis verbis, ut: « conari debemus *per speculum* videre Deum » (c. 3. n. 1.) et « videre poteris Deum *per te* tanquam per imaginem, quod est videre *per speculum in aenigmate* » (ibid.).

9. Alius error impositus est auctori nostro per falsam capituli 5. interpretationem, quasi docuerit, tum quod primum cognitum *intellectus apprehendentis* sit *esse divinum*, tum quod *esse commune* confuderit cum *esse divino*. Perversa haec interpretatio prorsus aliena est a mente S. Doctoris et manifeste excluditur irrefragabilibus doctrinae capitibus, quae constanter et passim asserit. Nam docet verbis peremptoriis, quod divinum *esse* in se nec ante nec post primum peccatum *immediate* cognosci possit; quod non percipiatur nisi in speculo creaturarum et per ordinem, quem *effectus* habent ad causam (I. Sent. d. 3. p. I. q. 1. 2; II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. et passim); item, quod *actualis intellectio* incipiat a sensu, ita ut ab intellectione imperfecta et confusa progrediatur ad perfectiorem et explicitam (cfr. II. Sent. d. 39. a. 1. q. 2. et scholion, n. II, d. 25. p. II. q. 6; I. Sent. d. 8. p. II. dub. 1; II. Sent. d. 1. p. II. a. 1. q. 2. ad 2; III. Sent. d. 37. dub. 1.). Denique toties affirmat, *esse divinum* non esse *in genere*, sed *supra omne genus*, nec *univocum*, sed tantum *analogum* cum omnibus mentis conceptibus, etiam transcendentalibus.

Insuper ex hoc Itinerario et ex ipso cap. 5. genuinus sensus auctoris satis apparet. — Nam *primo* clarissime docet ordinem et gradus cognitionis et contemplationis, per quos a creaturis ascendimus ad perfectam, quantum fas est, Dei cognitionem (c. 1. n. 2.). Primum enim gradum ponit in *imo*, incipiendo a mundo *sensibili*, ut supra (n. 4.) notavimus; scilicet « ut perveniamus ad Deum, *oportet nos transire per vestigium* » (c. 1. n. 2. et 5.). — Superiores autem gradus ab ipso deinde explicati supponunt praecedentes.

Secundo, de *conceptu* τοῦ *esse* iam in tertio gradu (c. 3. n. 3.) auctor locutus est secundum intellectum *apprehendentem* et *resolventem* (vide supra n. 3.); ubi dicitur, quod « non venit intellectus noster *ut plene resolvens* intellectum alicuius entium creatorum, nisi iuvetur ab intellectu entis purissimi » etc. Non igitur nisi ascendendo a causatis rebus et *resolvendo*, immo resolvendo non *semiplene*, sed *plene*, intellectus concipit ens purissimum et absolutissimum.

Hoc supposito, etiam in c. 5. n. 3. triplex distinguit *esse*, scil. in rebus (extra nos) « *esse particulare*, quod est *esse* arctatum, quia permixtum est cum potentia »; in intellectu (intra nos) « *esse analogum*, quod minime habet de actu, eo quod minime

est »; denique *esse supra nos*. Sed breviter commemoratis duobus prioribus, totus versatur in contemplatione illius *esse*, quod est « *supra nos* » nec attingitur nisi ab oculo contemplativo. Ne igitur lector a genuino huius capituli sensu aberret, ea quae in cap. 3. dicta sunt et nexus gradus quinti cum tertio mente retinenda sunt.

Tertio, contemplatio huius 5. gradus fundatur in axiomate Avicennae communiter a Scholasticis recepto, quod « *ens* (*esse*) est quod primo cadit in intellectu ». Haec sententia intelligitur proprie de illo *ente communi*, primo actu intellectus concepto, quod nullo modo manifestari nobis potest per aliquid notius illo. Hoc tamen ens, quatenus concipitur ab intellectu *apprehendente*, « non est aliquid determinatum, nec actu nec potentia, nec praesens nec futurum, nec homo vel equus et huiusmodi, sed ens, quod est superius ad omnia ista; et ego dico, quod quidditas illa est ens in *intellectu*... licet non sit ens *in actu*, quia nec hoc est de intellectu suo » (Matth. ab Aquasparta, in cit. Opusc. de Hum. Cognitionis ratione, pag. 120; sive in quaest. disp.: Utrum ad cognitionem rei requiratur ipsius rei existentia etc., ad 4; cfr. ad 5. 6. 7. et corp., ubi etiam alia sunt ad rem spectantia). S. Thom. (S. I. II. q. 94. a. 2. corp.) dicit: « Illud quod primo cadit in *apprehensione*, est *ens*, cuius intellectus includitur in omnibus, quaecumque quis apprehendit; et ideo primum principium indemonstrabile est, quod *non est simul affirmare et negare*, quod fundatur super rationem entis et non entis, et super hoc principio omnia alia fundantur » (cfr. idem de Potentia q. 9. a. 7. ad 15. et in fine; S. I. q. 11. a. 2. ad 4.).

Hoc *esse* analogum, ab intellectu apprehendente primo cognitum, non est nisi tenuissima umbra *divini esse*, a quo ratione *realitatis* toto caelo distat eique quasi est oppositum; nihilominus ratione suae *maximae universalitatis*, *primitatis* et *simplicitatis* aptum est *contemplativo oculo* fieri speculum ad divina contemplanda. Observat etiam Richardus a Med. (I. Sent. d. III. p. I. a. 3. q. 3.): « Cum intelligimus *ens in communi*, non descendendo ad ens creatum vel increatum, intelligimus Deum intellectione *generalissima*, in quantum intelligimus aliquid commune sibi et cuilibet creaturae, non communitate *univoca*, sed *analoga*. Et haec *naturalis* cognitio de Deo prior est quam Dei cognitio [propria] per *vestigium;* quia ista praesupponit in intellectu alicuius alterius cognitionem, sed illa non. Unde secundum Avicennam... ens commune omnibus rebus nullo modo potest manifestari nobis per aliquid notius illo. Alio modo cognoscitur Deus a nobis *in generali*, in quantum cognoscimus, esse aliquod ens increatum, cuiuslibet entis creati causam efficientem et finalem; et hanc cognitionem habemus de Deo per naturam *primo* per vestigium ». — Omnia haec confirmari possunt testimoniis nostri auctoris, quorum unum insigne iuvat transcribere, in quo loquitur de genere generalissimo et specie specialissima et sic concludit: « Et hinc est, quod *genus* in aliquo assimilatur Deo magis quam *species*, in aliquo e converso. Deus enim, quia nobilissimus est in fine totius nobilitatis, simul habet in se omnem perfectionem, ita quod ipse est *simplicissimus* et omnino *incorruptibilis*, est etiam *perfectus* et in omnimoda *actualitate constitutus*. Creatura vero, secundum quod potest, semiplene assimilatur Deo; et quantum ad rationem *simplicitatis* et *incorruptibilitatis* magis assimilatur magis universale, quantum ad rationem *actualitatis* magis assimilatur minus universale » (II. Sent. d. 18. a. 1. q. 3. in corp. circa finem). Eo fortius hoc valet de universalibus *transcendentalibus*, quorum primum et generalissimum est *esse*.

Quarto, ipsa verba auctoris in cap. 5. satis manifestant, quod bene distinguat ab *esse divino*, quod est actus purus, illa duo alia. Dicit enim: « Sed hoc non est *esse particulare* [*extra nos* realiter existens], quod est *esse* arctatum, quia permixtum est cum potentia; nec *esse analogum* [in intellectu *intra nos*], quia minime habet de actu, eo quod minime est ». De *esse analogo* sive communissimo, quod est quasi infimum inter omnia, quibus competit *esse*, auctor hic non loquitur, nisi quatenus occasionem dat contemplandi *ipsum esse* (supra nos). Unde monet: « Volens contemplari Dei invisibilia quoad essentiae unitatem *defigat aspectum in ipsum esse et videat* » etc. (n. 3.). Item: « Vide igitur ipsum purissimum *esse*, si *potes*, et occurrit tibi » etc. (n. 5.). Haec verba de « *ipso esse* » manifeste non intelliguntur de primo illo actu intellectus *apprehendentis*, qui naturaliter et necessario exercetur, et cuius obiectum est tenuissimum illud *esse*, quod non est *primum* et *purum esse*, sed potius eiusdem longinqua *umbra*. Intellectus autem reflectens et resolvens, et praecipue oculus contemplativus facile advertere potest, ipsum *esse per se*, quod est primum a parte rei essendi et cognoscendi principium, esse aliquid *supra nos* et *ante nos*, in quo omne *esse* creatum et etiam illud communissimum primi universalis *esse* radicatur, et in quod omnia ducunt intellectum resolventem. Hoc sensu etiam S. Thomas (S. I. q. 3. a. 5, sed contra) proclamat: « Nihil prius est Deo, nec secundum *rem* nec secundum *intellectum* ». Quod manifeste dictum est non ex parte intellectus humani, qui in caecitate sua prius *umbram* veritatis quam ipsam *veritatem in se* apprehendit, sed ex parte *rei* vel intellectus *superioris*, qui bene videt, *ipsum esse* praecedere *umbram* ipsius. — Hoc sensu accipienda sunt illa verba, quae multis fuerunt lapis offensionis: « *Esse* igitur est, quod primo cadit in intellectu; et illud *esse* est, quod est purus actus » (n. 3.). Sensus igitur genuinus hic est: ipsum *esse* non est in rebus particularibus nisi *per participationem* et *modo arctato* et *imperfecto*, nec ab intellectu humano primo suo actu *apprehenditur* in sua puritate et distinctione, sed tantum imperfectissime in illa communissimi *esse* umbra; idem tamen ab oculo *contemplativo* cognoscitur distincte ut illud *esse*, quo revera « nihil prius est, nec secundum rem nec secundum intellectum ». Quia autem intellectus *apprehendens* propter suam caecitatem illud *esse purissimum* « *non videt* », « *nec advertit* », immo « videtur sibi nihil videre » (ut inculcatur, ibid. n. 4.); S. Doctor miro acumine secundum intellectum *reflectentem* et *resolventem* ex ipso conceptu τοῦ *esse per se* evolvit praecipua attributa divina.

In toto autem Itinerario suo Seraphicus innititur doctrinae S. Augustini; ad cuius profunditatem intelligendam simul optimam quasi clavem praebet. Qui igitur sublime hoc opusculum bene vult intelligere legat vel potius meditetur S. Augustini libros de Vera Religione, VI. de Musica et II. et III. de Libero Arbitrio, vel saltem conferat locos a nobis in notis allegatos.